

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи**

Божко Катерина Ігорівна

«Психологічні особливості макіавеллізму та маніпуляції як соціально-психологічних феноменів»

спеціальність: 053 Психологія

освітньо-професійна програма «Психологія»
Кваліфікаційна робота

Виконала
студентка групи ПСм-21
Божко Катерина Ігорівна

підпис

Науковий керівник:
проф.
д-р.психол. наук Фурман О.Є.

підпис

Випускню кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«____»_____ 2024 р.

підпис

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ ЯК СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ФЕНОМЕНІВ	6
1.1. Історико-психологічні аспекти генези явищ макіавеллізму та маніпуляції.....	6
1.2. Роль макіавеллізму і маніпуляції у сучасному суспільстві та їх вплив на причини формування поведінки індивідів.....	10
Висновки до першого розділу.....	16
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЛЮДЕЙ, СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ТАКТИКИ ШЛЯХОМ МАНІПУЛЯЦІЇ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	17
2.1. Психологічні особливості маніпуляцій в контексті ЗМІ.....	17
2.2. Явище макіавеллізму та маніпуляції, їх відмінності в аспектах політичного прагматизму	26
Висновки до другого розділу.....	33
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА МАКІАВЕЛЛІЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ.....	34
3.1. Система психологічних способів, правил та механізмів протидії негативному психологічному впливу маніпуляції та макіавеллізму в суспільстві під час воєнного стану	34
3.2. Соціально-психологічний проєкт «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» як програма подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму	40
Висновки до третього розділу	47
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вплив маніпуляції та макіавеллізму через засоби масової інформації на громадянське суспільство має велику актуальність у сучасному світі, оскільки вони відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки та спрямуванні у потрібному напрямку інформації, особливо під час воєнного періоду. Маніпуляція через ЗМІ використовується для зміни уявлень та переконань громадськості, а макіавеллістські методи застосовуються для дестабілізації ситуації в суспільстві та досягненні політичних, економічних, соціальних цілей за будь-яку ціну, у тому числі в інтересах окремого індивіда.

Обставини, які виникли внаслідок воєнного періоду, посилили вразливість різних верств населення до прихованого психологічного впливу. Утім надзвичайно велике різноманіття джерел інформації, до яких є безперешкодний доступ, поглиблене дослідження цих соціально-психологічних феноменів і їх впливу на суспільство дає змогу розробити дієві засоби та способи протидії.

Ці явища у сучасному суспільстві досліджувало багато науковців як в Україні, так і за кордоном (Д. Бойко, Е. Ноель-Нойман, Дж. Овертон, Т. Стасюк, Е. Фром, О. Фурман, Р. Чалдіні, Е. Шостром та інші). Розробку концепції масових комунікацій «Спіраль мовчання» запропоновано Е. Ноель-Нойман, а Дж. Овертон відкрив світу «Вікно Овертона». «Шкала макіавеллізму» винайдено американськими психологами Флоренцом Л. Гейзом та Р. Крісті, а доктрину «Темна тріада особистісних характеристик» запропоновано дослідниками Д. Паулусом та К. Вільямсом. Науковець О. Бойко представив діагностику маніпулятивного впливу, а Е. Шостром запровадив перелік особистісних типів маніпулянтів.

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, щорозкривають психологічні особливості макіавеллізму та маніпуляції як соціально-психологічних феноменів, ці питання залишаються не розкритими і потребують доопрацювань задля вагомих кроків у формуванні системи

психологічних способів, технік та прийомів протидії негативному психологічному впливу цих явищ в суспільстві під час воєнного стану.

Метадослідження – обґрунтування психологічних характеристик та особливостей маніпуляції і макіавеллізму як різновидів соціально-психологічного впливу в людських стосунках та ЗМІ.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теоретичні особливості явищ макіавеллізму та маніпуляції як різновидів соціально-психологічного впливу.
2. Дослідити тенденції психологічного впливу на осіб у суспільстві через стратегії управління, політичні тактики маніпуляції у ЗМІ.
3. Вивчити прикладні аспекти подолання негативних наслідків від маніпуляції та макіавеллізму за сучасних умов життєдіяльності суспільства.

Об'єктом дослідження є маніпуляція та макіавеллізм як інтенційно близькі, але психозмістовно дещо відмінні, соціально-психологічні феномени суспільного повсякдення людей.

Предмет дослідження становлять психологічні подібності та відмінності маніпулятивного і макіавеллістичного способів впливу в системі «ЗМІ - людина».

Методи дослідження. Розв'язання основних завдань здійснювалось за допомогою порівняльного аналізу, узагальнення, теоретичного синтезу, систематизації та аналізу отриманих даних. Також у процесі дослідження використовувались метод структурно-функціонального аналізу, що допоміг конкретизувати ключові поняття, визначити зміст, категорії, форми, ознаки та характеристики різних видів маніпуляцій та макіавеллізму, а саме анкетування, метод обробки отриманих даних, контент-аналізі метод експертної оцінки.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні концептів «маніпуляції» та «макіавеллізму», встановлення їх причинно-наслідкових зв'язків у сучасній теоретичній психології; узагальнено змістові та чітко виокремлені психологічні фактори, що зумовлюють схильність осіб до

маніпуляцій та використання макіавеллістичних методів впливу і запропоновано стратегії опору їм; систематизовано новітні підходи щодо вирішення проблем протидії інформації у сучасному суспільстві.

Практична значущість отриманих результатів кваліфікаційної роботи – створення соціально-психологічного проєкту «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» як ефективного інструменту подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму, що ширяться ЗМІ. В його основі постає ефективне поширення масових процесів «дебанкінгу» та «пребанкінгу» на інформаційно-аналітичній платформі регіонального рівня, де здійснюється робота на випередження, транслювання спеціалістами правди, а також розвінчування фейків та надання достовірної інформації, задля запобігання маніпулятивних макіавеллістичних негативних впливів на громадян. Зазначені аспекти можуть застосовуватися під час проведення тренінгів та семінарів психологами, соціальними працівниками, викладачами ЗВОі журналістами для профілактики та протидії небажаному психологічному впливу в суспільстві під час воєнного стану. Реалізація зазначеного проєкту та створення регіональної інформаційно-аналітичної платформи було здійснено на базі YouTube каналу із залученням кваліфікованих спеціалістів, які матимуть змогу аналізувати усі новини про суспільно значимі події в Україні та світі.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати наукового дослідження були представлені на конференціях, а саме:

1. Тези на тему «Макіавеллізм та маніпуляція як споріднені феномени психосоціального впливу» (II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії», ЗУНУ, Україна, Тернопіль, 30 квітня 2024 року);

2. Тези на тему «Психологічні закономірності маніпулятивних технологій у просторі ЗМІ» (III Міжнародна науково-практична конференція «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації», ЗУНУ, Україна, Тернопіль, 1 листопада 2024 року).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок. Основний зміст викладено на 48 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА МАНІПУЛЯЦІЙ ЯК СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ФЕНОМЕНІВ

1.1. Історико-психологічні аспекти генези явищ макіавеллізму та маніпуляцій

Дослідження процесу появи та розвитку макіавеллізму і маніпуляцій як явищ психосоціального впливу допоможе зрозуміти основні причини їх зародження в суспільстві. Поняття генези часто використовують у контексті становлення ідеї чи процесу, що допомагає зрозуміти, як і чому виникають такі споріднені феномени, в чому їх відмінність та таємниця. Історично це вказує на еволюцію цих явищ, що спонукає з'ясувати, коли та за яких обставин вони зародились, як впливали на процеси в суспільствах та державах, які наслідки їх супроводжували. Зародження цих психосоціальних феноменів, шляхи їхнього розвитку у світовій структурі становлення держави, політичного та культурного життя повною мірою спричинили їх вплив у різні періоди на життя і діяльність осіб, що дало змогу виокремити найдієвіші засоби і способи протидії щодо них.

Опрацювавши тлумачні словники з української мови та дослідивши етимологію понять *маніпуляції*, *маніпулятора* та *макіавеллізму* можна здійснити порівняльно-історичний аналіз мовознавства, котрий вивчає іншомовне походження слів. Тож, маніпуляція від французької мови *manipulation*, а від латинської *manipulus*, що перекладається як жменя і являє собою складний прийом у ручній роботі (показ фокусів/махінацій), що вимагає великої точності, або спосіб дії, що сприяє досягненню конкретної мети, внаслідок чого відбувається викривлення суспільної реальності чи думки в цілому. Маніпулятор від французької мови *manipulateur* – людина, що виконує

маніпуляції, може бути цирковим фокусником, що дуже вправно маніпулює різними предметами, а також фокусником жонглером чи шахраєм. Зупиняючись на етимології слова макіавеллізм, що походить від італійської – *machiavellismo*, від N. Machiavelli – прізвище політичного діяча Флорентійської республіки (1468-1527) та являє собою політику, яка не зупиняється перед жодними засобами боротьби чи то обман, зрадництво, підступність чи віроломство [4, с. 638, 644; 38, с. 361, 365].

Перші згадки про макіавеллізм, як політику, що використовує весь арсенал засобів боротьби для досягнення своєї мети, беруть свій початок в італійському політичному трактаті Ніколло Макіавеллі «Державець» у кінці XVI століття [23]. Вперше поняття «макіавеллізм» було подано у 1626 році в Оксфордському словнику англійської мови. Макіавеллізм у психології вважається однією з трьох складових «темної тріади» особистості в якій поєднуються: нарцисизм, макіавеллізм та психопатія. У дослідженнях стверджується, що люди з високим рівнем цинізму виявляють схильність до маніпулювання і використання інших, для досягнення своїх цілей, без урахування основних етичних і моральних вимог, що може мати безпосередній вплив на різні аспекти життя в суспільстві. Той, хто любить владу, завжди маніпулює вдумливо, зосереджено, задля власної вигоди та не буде ніколи відчувати провини за методи, які використовує в своїх маніпуляціях, схвалюючи при цьому їх – про це зазначали видатні психологи та науковці. Така людина вважає, що маніпуляція – нормальний ефективний метод взаємодії з іншими [2, с. 179; 33, с.88].

Американський письменник Сінді Шелдон зазначав про те, що макіавеллізм – це психологічна хвороба, заснована на єдності взаємопов'язаних мотиваційних, когнітивних і поведінкових характеристик. Це явище також вважається стійкою характеристикою особистості, яка розкриває взаємовідносини у системі «людина-людина» та соціальною дійсністю. Суб'єкт твердо вірить у відносини з оточуючими, в яких можна і потрібно маніпулювати

опонентом та володіння чіткими навичками маніпулювання – це є невід’ємні складові психологічних особливостей макіавеллізму [33, с.88].

У процвітаючих країнах, де прослідковується високий рівень людського розвитку, всі захищають демократичні свободи та справедливість, а вирішальним моментом є право кожного громадянина. Очевидно, що вказані явища як ознаки особистості вибудовують стосунки з оточуючими, як не з істинними суб’єктами, а скоріш як з об’єктами, що перешкоджає найкращим суспільно-ціннісним канонам. Маніпулятивний вплив у спілкуванні міжсуб’єктами вносить розлад у взаєморозумінні та призводить до знищення емпатії[33, с. 89].

Відразу як було опубліковано у XVI столітті політичний трактат«Державець», макіавеллізм з Італії як чума почав розповсюджуватись до північної Європи і спершу інфікував Францію. Як наслідок макіавеллізму є подія, яка сталася вночі 24 серпня 1572 року і має назву Варфоломіївська ніч. З огляду на історичні факти Катерина Медічі виступала ініціатором різанини, що почалась з вбивства адмірала Гаспара де Коліньї і згодом розповзлась по всьому Парижу та околицях, що тривала декілька місяців. Точної кількості вбитих за той час невідомо, кількість оцінюють від 5 до 30 тисяч осіб. Це була трагедія, яка до сьогодні вважається однією з найкривавіших в історії релігійних війн. У свою чергу, вирішальну роль поширення концепції макіавеллізму на теренах Європейських країн, була праця 1576 року «Роздуми про шляхи доброго правління проти Макіавеллі», Інокентія Жентілле, що був гугенотом, і яка була надрукована в десяти виданнях та перекладена трьома мовами [22; 24].

Такий соціально-психологічний феномен як маніпуляція розвивався упродовж багатьох тисячоліть і полягає в умисному впливі на поведінку, думки, емоції інших людей з метою досягнення своїх особистих цілей [34]. Маніпуляція має як позитивний, так і негативний вплив на відносини «людина – людина» в суспільстві. Це явище можна розглядати як спосіб позитивного впливу на інших, якщо воно використовується з дотриманням етичних норм. Відповідно, усе зводиться до наміру маніпуляції та результатів, які вона

створює. До прикладу, у відносинах «батьки – діти» допускається використання м'якої маніпуляції, щоб спонукати до позитивних змін та спрямувати взаємодію у позитивне русло. Вкрай важливо пам'ятати про потенційно етичні наслідки та переконання, що маніпуляція не використовується для контролю або обману заради особистого зиску. У стосунках потрібно вибудовувати чесні та прозорі відносини в будь-якій формі спілкування чи впливу.

Як зазначав Еверет Шостром, – американський психолог та психотерапевт, – що маніпулятори не тільки невпинно розвиваються, поліпшуючи свої навички, оволодіваючи секретами людської натури, а й вдосконалюють свій контроль над оточуючими. Говорячи про маніпулятора, як фокусника, майстра свого діла, швидкість та спритність рухів – ось його хист, в житті гравець, що завжди приховує свою «порожню карту». Однією з особливостей маніпуляторів є відсутність освіти, його поверховість та штучність приховані за маскою, він завжди хоче бути на висоті, приголомшити, спіймати на гачок присутніх з однією метою – для того, щоб управляти ними. Його життя не вчить, він лише колекціонує розумні слова, вислови, щоб замилювати очі [33, с. 89-90].

Напевно, усі ми якоюсь мірою маніпулятори, – зауважував науковець. Проте усім відомо, що не потрібно викорінювати маніпулятивну поведінку, а навпаки удосконалювати її в актуалізаційну, себто більш творчо застосовувати потенціал у взаємовідносинах. Однозначно в кожному з нас існує не один, а кілька видів маніпулянтів, тож відповідно до обставин у житті один з них починає керувати нами. Серед усіх видів маніпулянтів – є домінуючий, панівний тип внутрішнього фокусника. На підставі цього Е. Шостром пропонує перелік основних особистісних типів маніпулянтів (Додаток А).

Макіавеллізм та маніпуляція – це споріднені феномени, які відображаються в психосоціальному впливі на людей. Обидва ці явища походять з властивостей людської психології та соціальних взаємодій, і вони можуть бути результатом бажання контролювати ситуацію або отримати вигоду від інших. Окрім цього, як і в інших аспектах життя, психосоціальний вплив

може бути використаний для різних цілей – як конструктивних, так і деструктивних. Відмінність між маніпуляцією та макіавеллізмом полягає в тому, що маніпуляція – це спосіб впливу на інших людей, включаючи психологічні та емоційні техніки, щоб отримати бажаний результат, тоді як макіавеллізм – це система тактик маніпулювання і стратегій, спрямованих на отримання влади та досягнення запланованої мети. Отож, макіавеллізм може бути різновидом маніпуляції, але не всі форми маніпуляції є макіавеллістськими [2, с.181].

Отже, висновуємо, що макіавеллізм та маніпуляція являються стратегіями, що часто використовуються для здобутку певних корисливих цілей за допомогою хитрощів, обману та контролю над іншими людьми. Вони можуть бути шкідливими й негативно впливати на відносини між людьми, оскільки використовуються для власного збагачення та досягнення не завжди благородної мети. Для того, щоб уникнути потенційних маніпуляцій та їх наслідків, важливо бути свідомими й обачними у спілкуванні з людьми. Відтак дослідження та аналіз цих соціально-психологічних феноменів впливу дадуть змогу отримати знання і навички, які допоможуть краще зрозуміти психологічні особливості, методи, способи, техніки відстоювання своїх інтересів, а також бути підготовленими до різних сценаріїв поведінки при взаємодії з іншими людьми.

1.2. Роль макіавеллізму і маніпуляції у сучасному суспільстві та їх вплив на причини формування поведінки індивідів

Жахливі реалії сучасного суспільства полягають в тому, що маніпуляція, брехня та пропаганда – це невід’ємні складові, першооснови майже будь-якої держави і не тільки тоталітарної. Відтак брехня є невідокремною частиною, як суспільства в цілому, так і індивіда зокрема, вона зачіпає не лише патологічних брехунів, але й правдолюбів. Людський страх породжує неправду, яка стає інструментом захисту [1, с. 20-21]. Цікаво те, що кожне слово, котре

аргументоване та підкріплене сучасним об'єктивним судженням становить реальність сьогодення, тобто нашого суспільства в цілому.

Теж саме можна сказати і про концепцію Джозефа Овертона, запропоновану в середині 1990-х років, як «Вікно Овертона». Іншими словами, це певний механізм або спосіб опису, який найчастіше використовують політологи та соціологи в своїй роботі. Штучно створюючи ніби вікно, через яке «дивиться» суспільство і за допомогою маніпуляційної інформації, викривлення певних подій, ідей – впливають на погляди та думки людей і ніби зміщують їх, і те що раніше вважалось неприпустимим, може стати нормою, і навпаки. Тобто ця концепція має колосальне значення на розбудову державної політики в цілому, оскільки окреслює, які саме проблеми висвітлюватимуться, а котрі ні.

Посилення цензури в ЗМІ, «кишенькові» журналісти, «свої» правоохоронні та державні органи влади – це і є практичне застосування механізму «Вікна Овертона», що окреслює чіткі кордони висвітлення дозволеної інформації та ідей, контроль соціальних та політичних питань, які будуть транслюватись у «вікні» для суспільства.

Маніпулятивні схильності вважаються динамічним і універсальним станом людини, що включає готовність суб'єкта впливати на інших для досягнення власних цілей. Саме це спостерігаємо в нашому сьогоденні, так як схильність до маніпулювання властиві кожній людині, питання полягає лише в тому чи є ця маніпуляція позитивною і вона не нашкодить іншим, чи буде вона руйнівною для оточуючих. Важливим фактором впливу високої схильності до маніпуляції є чинники зовнішнього та внутрішнього довкілля, серед яких можна виділити соціокультурні, технологічні, економічні, соціально-політичні, сімейні та особисті фактори. Споглядаючи зі сторони на ситуацію в країні, не дивно, що наше суспільство у відносинах «людина-людина», «людина-ЗМІ» використовує маніпуляцію та макіавеллізм в буденному житті на кожному кроці, позаяк на це «надихає» політичний устрій держави.

Українські вчені по-різному трактують поняття маніпуляції, наприклад Т. Стасюк, під нею розуміє комплекс технік практичних діянь, що ототожнюється з конкретними цілями індивіда під час процесу обміну інформацією з оточуючими, які мають за мету досягти конкретних намірів за будь-яку ціну [21]. З іншої сторони, науковець Н. Місяць обґрунтовує термін маніпуляції як вид психологічного та духовного впливу, який спрямований на особистість та форми її активності [11]. За В. Лойком маніпуляція – це механізм кодування суспільних настроїв, міркувань та психологічної обстановки в цілому, задля гарантування конкретного виду поведінки, яка підходить маніпулятору [10].

На думку Е. Шострома, ідеологія енергійного маніпулятора полягає у пануванні, а у маніпулятора пасивного типу – це слабкість та обмеженість, для суперника – це перемога за будь-яку ціну, байдужого – усамітнення та відгородження. Надважливо це розуміти, бо маніпулятора, яким би кмітливим він не був, усякчас можливо визначити, лише коли вчасно розпізнати [33, с.93-94]. Описане конкретизуємо у чотирьох моделях маніпулятивних систем (Додаток Б).

Варто зауважити про те, що передумовою для формування стійкої тенденції до маніпулювання постають первинні та вторинні чинники соціалізації особи в суспільстві, що включають в себе суспільно-політичні, економічні та соціокультурні фактори впливу. Видатні науковці відвели надважливе значення для інституту первинної соціалізації, як-от сімейне виховання, що має безпосередній зв'язок щодо зародження схильності до маніпулювань. Дослідниками встановлено, що міра дитячих вподобань до маніпуляцій безпосереднього корелює із здібностями їхніх батьків-маніпулянтів, яких можна охарактеризувати, як емоційно холодних, котрі завжди намагаються приховати свої емоції, відмежуватись, у них майже відсутнє відчуття провини за свої помилки та промашки і вони – майстри обману та пліток. Але цікавий факт те, що діти таких батьків оволодівають набагато кращими вміннями до маніпулювання оточуючими і їм притаманні макіавеллістичні погляди на життя. Тож формування дитячих

макіавеллістичних здібностей залежить від вчинків та поглядів їхніх наставників – макіавеллістів [6, с. 84-85].

Разом з тим, вченими було виявлено, що явний дитячий макіавеллізм безпосередньо залежить з безуспішними спробами ототожнення себе з батьками (Christie, Geis, 1970; Kelman, 1958), а через це можливе виникнення проблем з прийняттям дитиною цінностей та загально сформованих норм. Через зазначені труднощі самоідентифікації з батьками збільшується соціальний вплив на розвиток дитини поза межами сімейного виховання [6, с. 84-85].

Е. Фром розглядав основний чинник маніпулятивної поведінки як “всемогутнє нарцисичне бажання експлуатувати інших”. То ж можна сміливо зауважити, про те, що задатки маніпулятивної поведінки формуються з дитинства у відносинах «батьки – діти». Нащадки зростають і вчаться маніпулювати поведінковими ситуаціями, адже їх ефективність у досягненні цілей доведена батьками. Школи, гуртки, однолітки, засоби масової інформації та оточуюче довкілля – це інститути соціалізації в суспільстві і являють собою не менш важливі чинники впливу, що формують у дітей схильність до макіавеллізму. Стаючи дорослими вони застосовують маніпулятивні техніки та прийоми всіляко вкорінюючи їх у відносини зі своїми батьками, однолітками та іншими оточуючими.

Досліджуючи питання макіавеллізму Р. Крісті та Ф. Гейз дійшли висновку про те, що опанувавши високим рівнем макіавеллізму у спілкуванні з оточуючими, індивіди воліють домінувати та ілюструвати свою велич. Поряд з тим, вони живуть в страху перед незвіданим, в неспокої та хвилюванні. Люди, які мають тенденцію до маніпулювання здебільшого не задоволені своїм життям. Вони переважно націлені на короткострокові цілі, задля досягнення вигоди тут і зараз, натомість не будуючи плани на майбутнє. Під час аналізу поведінкових характеристик таких індивідів, дослідники з’ясували, що у них в пріоритеті лише матеріальні та корисливі цінності, що безперечно переважають над духовними, моральними та етичними. Здобуваючи гедоністичні та статусні

блага, макіавеллісти передбачають лише матеріальну складову своїх плідних дій.

При вивченні основних відмінностей прояву макіавеллізму у жінок та чоловіків, встановлено, що чисельність чоловіків за цим параметром переважає відносно жіночої частини населення (Е.Е. Массобу, С.Н. Jacklin, 1978; G. Nigro, I. Galli, 1985). Приміром, це безпосередньо стосується пори юності, а також ранньої та середньої зрілості. А ось схильність до макіавеллізму у пізній зрілості у чоловіків та жінок однакові. Дуже цікаво також і те, що рівень макіавеллізму у жінок та чоловіків пов'язаний із соціальною статтю людини: ті хто більш схильні до маніпуляцій відзначаються маскулінністю, тобто переважають риси, котрі характерні чоловічому гендеру, а особи, яким притаманно низький рівень макіавеллізму відображають у поведінці фемінні характеристики [6, с. 86].

Важливо розуміти, що у жінок та чоловіків макіавеллізм має специфічні ознаки на всіх рівнях розвитку особистості. Скажімо, це може проявлятися у схильності до самоаналізу своїх особливостей у спілкуванні, що переважно проглядається у жінок з високим рівнем макіавеллізму, а як наслідок – надмірна відкритість у комунікуванні з оточуючими, довіра інтимної інформації про себе, про свої почуття та емоції. Правду кажучи, вияв своїх особливостей доцільного розпізнавати як чудову маніпуляцію для успішного досягнення своїх особистих цілей жінками, яким притаманний макіавеллізм. Говорячи про чоловіків, то в цьому випадку прояв саморозкриття у спілкуванні з іншими найчастіше розглядається як слабкодухість, що безперечно є стереотипом. Вияв своїх характерних рис чоловіками не пов'язаний з рівнем макіавеллізму.

Опираючись на багаторічні наукові дослідження встановлено, що віковий фактор відіграє вирішальне значення у прояві макіавеллізму у жінок та чоловіків. Динамічною характеристикою є маніпуляція, яка змінюється залежно від віку особи, а макіавеллізм починаючи з підліткової стадії та до пізнього юнацтва – зростає, а пізніше – знижується. Найбільше макіавеллізм проявляється у період юнацького віку та ранньої дорослості (переважно 16-23

роки). Науковець Р. Крісті роз'яснював те, що висока ознака макіавеллізму молоді характерна споживацьким ставленням до життя на відміну від старшого покоління, яким найважливіші загальнолюдські цінності, аніж матеріалістичні. Інші дослідники розглядали проблеми юнацького макіавеллізму в призмі відсутності або недостатнього розвитку емпатії та екстернальної відповідальності, що означає перекладення зобов'язальності за свою діяльність виключно на зовнішні чинники. Високу роль макіавеллізму індивідів вікової категорії 18-25 років, пояснювали з огляду на те, що вони не пройшли переламний момент соціальної ідентичності, що зумовлена таким імперативом суспільства як «необхідно». Скоріш за все саме емоції пережиті під час цієї кризи молодими людьми і є визначним фактором у розвитку схильності до маніпулятивної поведінки з оточуючими [6, с. 86].

Підсумовуючи можна зазначити про те, що існує декілька груп психологічних факторів, які призводять до формування у людини вираженої схильності до маніпуляції у відносинах з оточуючими. Особистісні ознаки можна віднести до першої групи, до них належить тривожність, невпевненість у собі, низький рівень емпатійності. В комплексі зазначені характеристики можуть являти собою причину низької соціально-психологічної адаптації індивіда, що своєю чергою підштовхуватиме його до застосування психологічного впливу, маніпуляцій з метою досягнення своїх цілей. Чим частіше застосовується маніпуляційна поведінка до інших у відносинах «людина – людина», тим скоріше ці дії стануть фіксованими і в майбутньому, що призведе до формування такої сталої особистісної риси, як макіавеллізм.

Наступна група психологічних чинників, які зумовлюють схильність особи до маніпуляції – це ціннісно-мотиваційні характеристики. Насамперед, невпевненість у собі, яка проявляється у високій потребі контролювати соціальне оточення у поєднанні з негативним оціночним ставленням до інших, що спричинює маніпулятивну поведінку. Маніпуляція – це свого роду контроль, бажання наглядати за іншими людьми за допомогою впливу на їхню емоційну, когнітивну та поведінкову сферу, здійснюється приховано та частіше

за все не усвідомлюється тими, на кого спрямований. Обрання маніпуляції, як переважаючої стратегії поведінки вказує про виражений макіавеллізм.

Знецінення людиною норм суспільної моралі при вираженій мотивації досягнення конкретних результатів, сприятиме зародженню макіавеллістичних настановлень, зокрема: «мета виправдовує засоби», а особливо виробленню в неї макіавеллістичного відношення до інших осіб, як до засобів досягнення цілей.

Високий рівень екстернальності, як індивідуально-типологічна властивість особистості, своєю чергою впливає на схильність індивіда до маніпуляції. Внаслідок застосування маніпулятивного впливу втілюється прагнення особи досягти своєї мети, при цьому відповідальність за наслідки рішення та вчинення самих дій перекладається на оточуючих. Отже, зародженню та формуванню індивідуальної схильності до маніпуляції та макіавеллізму індивіда зумовлює не один якийсь фактор, а сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі оточують людину протягом усього життя, що прослідковується через взаємини, які виникають в сім'ї та в соціумі.

Висновки до першого розділу

Дослідження етимології понять макіавеллізму та маніпуляції дає змогу стверджувати про неможливість повною мірою пояснити їх зміст та передумови виникнення без звернення до історично підтверджених фактів.

Спорідненість понять маніпуляції та макіавеллізму полягає у прямому психосоціальному впливі на особу та суспільство в цілому. Також вони часто постають особистісними рисами – характеристиками людини та суспільних взаємовідносин, при цьому виявляються у вигляді контролю над кимось або чимось та досягнення поставлених цілей. Їх відмінність вбачається у тому, що маніпуляція – це спосіб впливу на тих, хто оточує особу маніпулянта, за допомогою психологічних та емоційних умінь, а макіавеллізм – це комплекс стратегій, хитростей з використанням маніпуляційних методів впливу,

безпосередньо спрямованих на одержання влади, домінування над іншими та досягнення мети.

Висновуючи призму концепції Джозефа Овертона, запропоновану в середині 1990-х років як «Вікно Овертона», вибудовується картинка реальної організації політичного устрою в державі. Останній – це механізм транслявання штучної обстановки, викривлення подій, ідей через маніпуляції, пропаганду та брехню, що безперечно впливають на погляди громадян і перекручують їх, а тому те, що вважалось неприйнятним, стає нормою.

Основні фактори, які відіграють роль у виробленні маніпулятивної поведінки дітей, юнацтво, вік ранньої дорослості, дають змогу виявити гендерну особливість прояву специфічних ознак на всіх рівнях розвитку особистості у чоловіків та жінок. Виділено групи психологічних факторів, що спонукають до утворення в індивідів маніпуляційної поведінки у спілкуванні між людьми. В результаті стає очевидним, що на формування в осіб маніпулятивної чи макіавеллістичної поведінки впливає не один якийсь фактор, а комплекс внутрішніх та зовнішніх причин, що переважною більшістю випадків не залежить від самої особи.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЛЮДЕЙ, СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ТАКТИКИ ШЛЯХОМ МАНІПУЛЯЦІЇ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1. Психологічні особливості маніпуляцій в контексті ЗМІ

На початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році українське суспільство згуртувалось в одну сильну та непереможну націю. Згодом ця згуртованість потроху почала зникати, суспільство почало розпорошувати свою увагу на інші внутрішні проблеми в державі, такі як незрозумілі рішення парламенту, жахлива корумпованість на всіх рівнях державної влади, економічні та гуманітарні проблеми, соціальну незахищеність

та інше. Втім, активного протесту з боку громадян для вирішення проблем, які насправді погіршуються з кожним днем, не має. Задаючись цим питанням, досліджуючи психологічні особливості методів та форм маніпуляції через засоби масової інформації з впевненістю можна твердити, що «пасивна позиція» суспільства, зумовлена кропіткою, цілеспрямованою роботою зацікавлених осіб з боку керівництва нашої держави. Адже історія показує, що характерною рисою менталітету українця завжди була активна позиція та участь в усіх державних процесах.

Тожінертна громадянська позиція українців безсумнівно визначена наслідок вживання маніпулятивних соціальних та психологічних технік, які націлені нав'язати суспільству штучні ідеали гуманності, пасивності та беззаперечної вірності, в результаті чого це обернулося катастрофою нашого сьогодення. Разом з тим, внутрішні проблеми в державі набули небачених масштабів, а саме свавілля, корупційні скандали та безлад у владі. Зрозуміло кожному, що суспільно-політичний хаос є ідеальною умовою для втілення політичних та фінансових махінацій, монополізації державної влади, які з огляду на все переходять під керування людей, котрі не зацікавлені насамперед в розвитку сильної держави з добре розвинутим народовладдям.

Психологічна маніпуляція (*manipulatio* – ручний прийом) є різновидом емоційного впливу, який застосовується для того щоб отримати односторонню перемогу з використанням непрямого впливу на індивіда під час спілкування з ним та його примусу до дії. При цьому методи, техніки та прийоми, що використовує в цей момент маніпулятор, повинні бути майстерні та вправні. Тож маніпуляція здатна як спонукати до активної дії, так і стримувати від неї, бо саме ціль маніпулювання наголошує на здобутку одностороннього тріумфу, незважаючи ні на що [19, с.129-130].

Дієва маніпулятивна техніка розподілена на сукупність окремих прийомів, що найчастіше використовують в ЗМІ для того щоб здійснити психоемоційний вплив на суспільство:

- при неможливості атакувати думку, атакує мислителя;

- свою атаку спрямовуй на особистість людини. Знищуючи її індивідуальність, ви легко викоріните будь-яку ідею, яку вона проголошує;
- звинувачення опонента у психічних захворюваннях та сексуальних відхиленнях, тобто у всьому, що суперечить ідеології малоосвічених людей;
- писати більше та кричати голосніше. Стратегія "базару" дозволяє отримати перевагу над опонентом серед малоосвічених людей;
- використовувати у своєму спілкуванні з опонентом зверхність та зарозумілість. З самого початку почніть домінувати над суперником;
- маніпуляція фактами. Створіть брехню, що подібна правді, та використовуйте її в суперечках і дебатах з опонентом;
- уникнення відповідей на прямі питання. Чіпляйтеся до конкретних слів, маніпулювання якими завдає шкоди опоненту;
- використання стратегії «доведення до абсурду». Чим безглуздіша брехня, тим простіше в неї повірять неосвічені люди;
- систематичне використання фраз на зразок: «так всі говорять», «усі знають», «а для кого це секрет?». В колі неосвічених людей вирішальним аргументом буде вислів «всі знають, а я повірю»;
- зневажене ставлення до опонента, при цьому навмисно перекручувати його ім'я, національну чи політичну належність, професію [19, с.136-139; 21, с. 82–87].

Таким чином, засоби масової комунікації – це суспільний засіб керування свідомістю за допомогою маніпуляційних методів та пропаганди, який безпосередньо реалізує задуми влади на чітко визначену соціальну групу та на суспільство загалом [12, с.114-117]. Психологічний вплив на громадськість найчастіше здійснюють за допомогою маніпуляцій через медіа, використовуючи заздалегідь продумані тексти, виступи в аудіо- чи відео- форматах. До того ж ці матеріали більшою чи меншою частиною спотворюють реальну картину справ задля навіювання некоректних думок. Це робиться для зміни курсу ідей та поглядів активної цільової аудиторії, яка до цього була ретельно відібрана.

За допомогою маніпулятивних прийомів та способів впливу, які використовують ЗМІ, втілюється невербальний, соціально-психологічний та інформаційний тиск на громадянське суспільство. До інформаційних засобів впливу можна віднести – інформаційний продукт, що включає в себе текстові новини, аудіо новини, медіа програми, котрі висвітлюють актуальні події та процеси у державі. До того ж вид масової інформації виконує функцію – управління масами, тобто переважною більшістю людей, виділеної цільової аудиторії на кого саме спрямована інформація [18, с. 169; 42, с. 21].

Щодо невербальних засобів впливу, які є манерою транслявання інформації, то до них відносяться система знаків, символів, поз, жестів, рухів, міміка обличчя та парамова. Парамова – вид невербального звучання, щоб ефектно закінчити промову чи зробити наголос у якихось словах, термінах, де характерним є зміна інтонації в голосі для більш чіткої передачі повідомлень. Цей вид психологічного впливу частіше за все використовують в Телемарафоні «Єдині новини», радіопередачах та на Ток-шоу, де обговорюються питання, до яких є загальнонаціональний інтерес, для більшого впливу на маси.

В односторонньому впливі на реципієнтів з ціллю виключного задоволення власних потреб, зацікавлені особи застосовують соціально-психологічні засоби впливу, які вважаються авторитарними за своєю природою. Засіб інформування являється одним з найпоширеніших видів соціального впливу і втілюється за допомогою декількох способів. Один з них – це надавання певної інформації про важливі факти для збагачення інформаційного поля. Другий спосіб – це доступ до додаткових відомостей про вже раніше відомі дані, але без цих доповнень не було б можливості для реалізації встановлених задач [10].

Говорячи про стереотипізацію, то вона полягає у побудові образу та створенні власної думки про особу на базі сформованих стереотипів. Прийнято визначати два основних види стереотипів, а саме політичних реклам та пропаганди і власні стереотипи сприйняття реальності. При тому, що стереотипи політичних реклам та пропаганди – вторинні, оскільки ґрунтуються

вже на базових стереотипах сприйняття реальності, яка у кожної людини сформована на системі власних переконань. Утворення власних стереотипів у індивіда є певною мірою його захисним імунітетом від інформаційних вірусів [12, с. 23].

Ще одним засобом впливу є формування іміджу через засоби масової комунікації. Головною функціональною задачею іміджу – прищеплення цільовій аудиторії ідеалізованого образу політика чи державного діяча. Разом з тим, обов'язковим постає аналіз психологічних очікувань глядачів, а також оціночне значення стандартів та цінностей конкретної цільової аудиторії, на яку здійснюється вплив.

Розглядаючи інформаційні віруси, якими ми «заражаємось» щодня через ЗМІ та Інтернет ресурси, то це вид інформаційної атаки, спрямованої на модернізацію, корекцію думок та поведінку людини і в будь-якому випадку спричиняє шкоду. Для суспільства в цілому і індивіда зокрема, зазначені віруси ворожі, оскільки являють собою особливий спосіб впливу, який ладен об'єднати велику кількість людей [12, с. 22; 42, с. 21]. Отож стверджуємо, що зараження інформаційними вірусами є несвідомою та вимушеною схильністю особи певного психологічного стану, яке відбувається не через бездіяльність чи пасивні споглядання інформації, що транслює зразок певної поведінки, а за допомогою переносу психічного настрою, який сповнений сильним емоційним зарядом. Надважливу роль у самому процесі зараження вірусами має значення загальний оціночний компонент, установки, цінності та погляди, які властиві великій кількості людей, ладних інфікуватись [9, с. 141-142].

Наслідування – це механізм, який спрямований забезпечити цілісний і безпосередній вплив на суспільство. Ця теорія детально була описана в роботах французького соціолога та кримінолога Жана-Габріеля Тарда, де він виділив такі різновиди наслідування, як:

- логічне та нелогічне;
- внутрішнє та зовнішнє, що полягало у черговості і техніці рухів;
- наслідування-моди і наслідування-звичаю;

наслідування за соціальною природою, яке проявлялось всередині класу і наслідування одного класу іншому. Чинниками, які визначають копіювання поведінки, науковець називає покорою, престижем та практичністю. Наслідування – це зумовлений соціальний процес, який полягає у повторенні, видозміні, оптимізації суб'єктом тих рішень чи дій, які до цього були вчинені іншими, що в якійсь мірі полегшує взаємовідносини з оточуючими та навколишнім середовищем і спонукає до прийняття конкретних соціальних правил та норм. Отож, схильність особи до наслідування застосовується для створення певних зразків поведінки індивідів за допомогою демонстрації вчинків та дій інших людей, які користуються авторитетом та довірою [9, с. 153-155].

Основною ціллю використання усіх зазначених методів та засобів впливу є формуванням у реципієнтів суб'єктивного образу навколишнього світу чи певних фрагментів, які вибудовуються у процесі трансляції інформації на базі попередньо створених категоріальних систем у суспільстві.

Безпосередня робота вірусмейкера базується на побудові та структуризації процесу створення, відпрацювання та формування науково обґрунтованих заходів для здобуття намічених цілей і необхідного ефекту.

Досліджуючи питання психічних особливостей маніпуляції через ЗМІ, доцільно згадати концепцію масових комунікацій, яка називається «Спіраллю мовчання», що запропонована німецькою дослідницею Елізабет Ноель-Нойманн. Ця ідея була покликана пояснити механізм вираження та поширення суспільної думки. Саме поняття «спіралі мовчання» використовується в ситуаціях, де особи намагаються приховати свої переконання, позаяк не бажають підтримувати погляди більшості. Переважно перед тим, як продемонструвати свій особистий погляд щодо ситуації або явища, люди вишукують спосіб несвідомо перевірити, чи підтримують такі ж погляди інші та якою мірою. Якщо підтримка індивіда є очевидною, то це збільшує мотивацію та жагу вільно говорити про свої вподобання та переконання, якщо ж навпаки, і підтримку проявляє меншість, особа скоріш за все відмовиться

відкрито на публіці відстоювати свої погляди. Якраз засоби масової інформації та телебачення пришвидшують ефект дії спіралі мовчання [28].

В нашій новітній історії можна знайти багато прикладів, як абсурдні ідеї підтримувались маленькою купкою людей та ставали загальнонаціональними. Це і є механізм суспільної думки, який називається «спіраль мовчання». Початок ідеї виник ще у 1965 року, але сама «спіраль мовчання» це природний механізм людського суспільства, який існує стільки ж скільки існує людство. Цим природнім механізмом дуже ефективно управляти, впливаючи на результати виборів або прийняття суспільством потрібних ідей. Можна розглянути приклад Німеччини, 1965 рік, вибори у Бундестаг, дві партії ХДС та СДПН. Кілька місяців до виборів проводились опитування, які чітко показували наміри людей голосувати за свою партію, однак результат виборів був досить несподіваний. В останній момент партія ХДС отримала вражаючий скачок у кількості голосів, який не був пов'язаний з якимись очевидними подіями. А ситуація полягала в наступному, наміри людей голосувати за партію СДПН трималися стабільно, а надія на те, що ця партія виграє незмінно падала. В результаті частина людей, яка мала намір проголосувати за СДПН перед самими виборами змінили своє рішення і проголосували за ХДС. За ту партію очікування на перемогу якої були більшими. Цей механізм повторився знов на виборах у 1972 році, але вже на користь партії СДПН [5, с. 224-237; 28; 41;].

Ключ до загадки був в самих прихильниках партій. Ті, хто збирався голосувати за ХДС більш явно, енергійно і у відкриту демонстрували свої наміри, клеїли наліпки на свої автомобілі, носили значки зі своєю улюбленою партією, розказували оточуючим про свою партію, агітували за неї. На активні прояви політичної позиції дивились інші люди і ті, хто підтримував таку позицію починав включатися в цей процес і також ставав активним. Ті особи, які відстоювали протилежний погляд і мовчки за всім цим спостерігали, почали думати, що їхня позиція слабка і вони безсилі. У результаті у цих людей склалося хибне враження, що вони в меншості, а прихильників партії ХДС

більше, а об'єктивно їх було порівну. Тож суспільна думка почала закручуватись по спіралі, де в кожному активному витку було більше людей, які підтримували партію ХДС [5, с. 224-237].

Розбираючись з питанням, чому так сталося, що прихильники іншої партії мовчали, зрозуміло було те, що вони відчували себе в меншості і головним рушійним елементом був страх соціальної ізоляції – це саме та рушійна сила, яка розкручує спіраль. Страх ізоляції є більшим за страх зробити помилку і оскільки підтримувати іншу партію людям не дозволяла ідейність, а відстоювати публічно свою заважав страх, залишалося лише мовчати. Висновуючи можна сказати, що мораль цієї історії в тому, що хто мовчить і не відстоює свою позицію, той програє. У «спіралі мовчання» йдеться саме про тих людей, які мовчать та бояться бути ізольованими від суспільства, якраз від тієї частини, котрі активно висвітлюють та підтримують свою позицію.

Отож, засоби масової комунікації, у тому числі телебачення, висвітлюючи інформацію, як зауважує Елізабет Ноель-Нойманн, продукують в аудиторії хибну уяву про думку більшості, а не тільки вказують про що мислити [28; 41, с.157-165].

Опрацювавши питання психологічного впливу на людей, стратегії управління та політичні тактики через маніпуляції у ЗМІ можна показати на прикладі, як безглузда та нереалізована ідея наших політиків про встановлення податку на бездітність могла б мати право на існування в нашій державі. Перш за все потрібно правильно вибрати початкову аудиторію, яка протягувала б цю ідею. Ця аудиторія мала б бути соціально активною та мати цінності, які б їх змушували енергійно та активно агітувати. Ідеально підходять молоді, активні, наївні, тобто ті, хто за будь-яку активність та веселощі, щоб посміятись. Хто перетягує молодь на свою сторону має велику перевагу, а далі потрібно було б активізувати до публічного прояву своїх симпатій, як найбільше додаткових людей. На нашу думку, ця стратегія вже спрацювала свого часу під час виборів Президента України у 2019 році.

Що ж змушує людей говорити про ідею? Що найкраще мотивує їх підтримувати та агітувати за неї, вступати в діалог з іншими та відстоювати свою думку? Безумовно це відчуття відповідності духу часу, відчуття того, що з цією новою ідеєю, в даному випадку «введення податку на бездітність, що спонукало б інших змінювати демографічну ситуацію в країні», прийде нова епоха, новий час і нове життя. В першооснові буде молодьчистосердечна, щира, яка пристрасно підтримує цей задум, ідею «демографічного буму», а тим, хто буде відстоювати намір «child free» – буде складно через високі податки на бездітність. Тож для того, щоб «спіраль мовчання» працювала потужно, треба створити у людей відчуття того, що цей план принесе абсолютно нові час та можливість для розквіту держави.

Надалі обов'язково створюють ілюзію масовості, навіть якщо 90% людей не підтримують цю ідею, потрібно зробити так, щоб в інформаційному просторі, тобто через ЗМІ та Інтернет, мало вигляд усе навпаки. Отже, маючи доступ до ЗМІ, варто було б зробити опитування вибірково 100 осіб, з'ясувавши їхню думку стосовно законопроекту про встановлення податку на бездітність. Скоріш за все 10 з опитуваних сказали б «за», так і має бути, 90 – погодилися б, що це безглуздо та вони категорично «проти». Потім потрібно було б взяти відеоматеріал і вирізати з інтерв'ю тих, хто підтримує вказаний закон. З тих, хто не підтримує, вибрати 2 – 3 осіб, зовнішній вигляд яких, манера їхньої поведінки, голос викликали недовіру, посмішку, зневагу, що є важливим при відборі таких осіб. Згодом, змонтувати це відео та викласти в ЗМІ. Результат був би очевидний – тотальна більшість суспільства підтримує цей законопроект, а проти лише, якісь блазні. В людей, які не підтримували все це, з'являється відчуття, що вони в меншості і підсвідомий страх лишитися в ізоляції на новий виток спіралі додалися б нові люди, які вже теж підтримували б зазначену ініціативу.

В даному випадку важливим є критичне мислення, розвинута стереотипізація, сформована опірність до інформаційних вірусів та громадянська відповідальність особистості, яка зможе попередити, зміцнити

стійкість суспільства до впливу пропаганди та звичайних вірусів у ЗМІ. Сприятливою та важливою умовою для формування громадянської відповідальності особистості є сукупність факторів, таких як об'єднане суспільство та демократія в країні. Об'єднання громадян в сильну та незламну націю дає шанс будь-якому суспільству на розквіт, підтримку свободи слова, утворення та формування бази для задоволення духовних, соціальних, суспільних і особистих потреб. Неможливе існування держави без народу, так само як і громадянському суспільству потрібна демократія.

Проблема сьогодення вбачається не у вишукуванні політичного ідеалу, а у можливості залучення сучасної молоді, підприємців, науковців для становлення демократичних цінностей нашого народу. Надважливо закласти в молоде покоління вроджений та соціальний імунітет для формування в майбутньому сталого інформаційного щита від маніпуляційних впливів пропаганди, який буде значущим у період нестабільності та змін, які переживає наша країна. Якщо будуть створені усі відповідні умови для повноцінного життя наших громадян і розвитку демократії, молодь матиме можливість розвинути та проявити високий рівень суспільної самосвідомості та свідомості, в наслідок чого зростає їхня громадянська відповідальність особистості [32, с. 69-70].

2.2. Явище макіавеллізму, його відмінності від маніпуляції в аспектах політичного прагматизму

Піднімаючи питання макіавеллізму в аспектах політичного прагматизму сучасного суспільства та його відмінностей від маніпуляції, важливо згадати про «Шкалу макіавеллізму», «Темна тріада особистісних властивостей» та підґрунтя ідеології політичного прагматизму.

«Шкала макіавеллізму» була винайдена американськими психологами Флоренцом Л. Гейзом та Річардом Крісті в 1970 році задля виявлення кількісного показника та індексу макіавеллізму в індивідів. Шкала «МАК» має 20 пунктів та включає в себе складові, що розкривають основні фактори проявів

маніпуляції, такі як відношення до оточуючих та емоційні прояви, маніпулятивна поведінка з людьми, зневага та ігнорування моральних принципів і загально встановлених правил поведінки в соціумі. На основі відповідей, необхідно оцінити якою мірою вони співпадають зі ставленням індивіда до самого себе та відносно інших. Далі, відповідно до встановленої методики підраховуються отримані бали і окреслюється рівень (низький чи високий) макіавеллізму в індивіда. Ця методика визначення рівня макіавеллізму може застосовуватися у будь-якій сфері життєдіяльності держави, наприклад стосовно політичних та державних діячів (спін-диктатори, президенти, депутати, тощо), журналістів, як четвертої гілки влади, молоді чи підлітків. Безпосередньо ця методика є частиною курсу психодіагностики, що визначає схильність особи до маніпулювання іншими [21, с. 85-88]. Умовні критерії автоматичної інтерпретації «Шкала макіавеллізму» виражені у відсотковому значенні (Додаток В).

Концепція терміну «Темна тріада особистісних характеристик» була запропонована дослідниками Делроєм Паулусом та Кевіном М. Вільямсом ще в 2002 році. «Темна тріада» являє собою сукупність негативних рис, які поєднуються в особистості, а саме: *психопатії*, що проявляється егоїзмом, безсердечністю, поведінкою, яка суперечить існуючим в соціумі нормам та надмірною імпульсивністю; *нарцисизму*, що характеризується самозакоханістю, гордістю та манією величчя; *макіавеллізму*. Доцільно зауважити, що саме «тріада» є одним із засобів викриття політиків – макіавеллістів. Наразі існує безліч емпіричних досліджень, які присвячені аналізу взаємозв'язку «Темна тріада» з міжособистісними відносинами та безпосереднім впливом керівництва держави на суспільство. Саму концепцію різні науковці представляють по своєму як єдине ціле, чи як різні типи рис особистості, що співдіють між собою. Беззаперечним є те, що коли у діях державного діяча присутня хоча б одна з вказаних рис, то в усіх інших варіантах присутні й інші дві [13, с. 69-72; 29]. Вищеописане подано в Додатку Д.

Висновуючи, можна резюмувати, що «Шкала макіавеллізму» та «Темна тріада особистісних характеристик» є способами виявлення основних ознак макіавеллістичної поведінки індивіда.

Інформаційні та політичні маніпуляції, політичний прагматизм часто ототожнюють з макіавеллізмом. В літературі можна часто зустріти ототожнення понять маніпулятивного впливу з «макіавеллізмом». Це пояснюється тим, що маніпулювання інформацією вважається одним із специфічних методів соціальної взаємодії та управління. Мета – застосування неявного примусу, тобто приховування справжнього наміру, досягнення власних цілей. Макіавеллізм у сучасному розумінні характеризується не тільки агресивною та аморальною поведінкою, але й легкістю маніпулювання з метою зміни поведінки людей, без урахування їх власних інтересів.

З різних сторін слід розглядати сучасний прояв макіавеллізму у міжособистісних відносинах. Одною з форм є прагматичний принцип політичної діяльності, а іншою – принцип безкомпромісної боротьби за владу з метою володарювання. Говорячи про ідеологію політичного прагматизму, що розкриває істинність зі сторони позитивних цінностей – прагматизм, як світогляд, співставляє усю правду і знання у співвідношення до дій та життя, обмеження в матеріальному на противагу духовності та інтелектуальної складової. У політичному прагматизмі враховується ірраціональна складова суспільної свідомості. На певному етапі вибудовуються альтернативні стандарти, що дають змогу розкрити існуючі політичні суперечності та розбіжності. У політичній сфері прагматизм має безпосередньо позитивну ідеологічну установку, що сприяє досягненню гарних результатів, вирішенню проблем і суспільно значимих цілей [35, с.67-71; 37, с.85-88].

Безперечно, політичний прагматизм має здобути інакше значення для того, щоб відповідати встановленим принципам сьогочасного суспільства. Відповідно до цього, ототожнюючи його з одним із базових принципів сучасного макіавеллізму, суспільний прагматизм – це ознака -властивість політичної діяльності, головним мірилом якої являється досягнення

поставлених цілей за будь-яку ціну, вишукуючи при цьому найефективніші варіанти та способи дій, випробовуючи їх. Важливий аспект знаходження кращого варіанту – прийняття обґрунтованих, виважених рішень, що базуються на логічних умовиводах, а не формуються на жорстокості та аморальності [35, с.67-71; 37, с.85-88].

Варто зауважити, що маніпуляція в політиці являє собою лише одну з форм проявів макіавеллізму. Тож, аналізуючи сутність поняття політичної маніпуляції, яке неодноразово ототожнювали з макіавеллізмом, висновуємо, що перше є схожим на істинного правителя за Макіавеллі. По-друге, маніпуляція в політиці – це комплекс прийомів духовного, психологічного та ідейного впливу на масове усвідомлення з ціллю нав'язати конкретні цінності, думки і погляди, маючи на меті послідовний вплив на суспільну ідею і політичну спрямованість для скерування їх у певному напрямку [7, с.15-16; 20].

Аналізуючи згадане можна дійти такої думки, що поняття «макіавеллізм» набуло автономності, оскільки вживається частіше у метафоричному значенні та на практиці його використання ототожнюється до прагматичного чи навіть користолюбного процесу досягнення поставлених цілей, застосовуючи при цьому будь-які методи та засоби, навіть безпринципні.

В сфері політичних наук вперше Нікколо Макіавеллі обґрунтував ідеологію політичного прагматизму, який досліджував і розглядав його як ліпшу сторону політичної позиції, яка є необхідною складовою для повноцінного управління громадсько-правовим процесом. До такого висновку його підштовхнув новий підхід до політики і влади в цілому, специфікою якого стало те, що обставини та факти стали керуватися не релігійними або моральними підґрунтями, а на перше місце стали інтереси самої людини. На підставі цього були розроблені рекомендації та інструкції, які повсякчас були і залишаються популярними серед політичних лідерів [26; 35, с.67-71].

Ідеологія державного прагматизму одержала всебічну підтримку в сучасній політиці, на що вказують результати, яких домоглися державні діячі, які ілюстрували прихильність до політичного прагматизму, наголошуючи на

його важливому історичному та політичному аспектах. До політичних кар'єристів у другій половині XX століття можна віднести Рональда Рейгана та Франкліна Рузвельта, Шарля Де Голля, Вінстона Черчилля, Маргарет Тетчер та інших. Філософська течія прагматизму почала розвиватись у вигляді теоретичної концепції в 70-х роках XX століття у США. Фундатором цього напрямку прийнято вважати американського логіка та філософа Чарльза Пірса, який зазначав, що прагматизм – це прагнення діяти незвичайним способом, що базується на впевненості, прагненні до емоційної стійкості, психологічного спокою з метою подолання невпевненості, а також гарантування «зацікавленому індивіду» його планомірної роботи [26; 35, с.67-71].

Наукову теорію прагматизму досліджували також Вільям Джеймс та Джон Дьюї. Для першого науковця істина – це не просто практичність, а корисність наміру. Водночас будь-яка філософська, релігійна чи наукова проблема набуває важливості лише, якщо має відношення до інтересів та потреб зацікавленої людини. У випадку, коли для Чарльза Пірса істинність задуму співвідноситься з його практичністю, то для Вільяма Джеймса аксіомою є ті ідеї, які мають вигідні, сприятливі та зручні наслідки, що будуть корисні для індивіда, позаяк Джеймс підсилив елемент доцільності та корисності догми, який у Пірса заледве почав вимальовуватись. Прагматизм, на думку Вільяма Джеймса, об'єднує благо та істинність, а не протиставляє їх [26; 35, с.69-70].

Джон Дьюї, як і його колеги, вивчав досягнення та пізнання як адаптацію людини до нестійкого середовища і пояснював його як спосіб трансформації з неконтрольованого стану в контрольований. Науковець зазначав, що мислєдіяльність вносить гармонію та чіткість в ситуацію, де владарювали сумніви і розлад. Таку трансформацію Дьюї змальовував як утворення проблеми, яку слід вирішити, а важливість ідеї розглядав у співвідношенні до тяжкості ситуації, яка склалася, позаяк, як на його думку, ідея, що виникла – це проєкт майбутнього рішення. В труднощах – розум виконує операційну функцію, а не просто вичікує [26].

Прагматизм, як світогляд та політична категорія, що впорядковує усі знання та істинність і спрямовує усе це в практичне застосування у сфері життя, широко використовується для характеристики політичного життя та процесів країни, задля узгодження політично закономірних рішень та укріплення дієвості влади. На сьогоднішній день прагматичний плин подій зорієнтований на досягнення різних цілей будь-якими засобами, способами та можливостями [36].

Нашу державу все частіше відносять до країн з демократією низької якості, хоч ми і намагаємося робити кроки для покращення ситуації та посилення народовладдя в цілому. Підтвердженням цього є створення державних демократичних інститутів, багатопартійність, розвиток громадянського суспільства. Навіть за сьогоднішніх реалій, всі ці процеси є віддзеркаленням прагматичного спрямування українського соціуму на шляху перетворення та стрімкої демократизації. Слід наголосити на тому, що прагматичне спрямування відображає вплив політичного прагматизму, який науковці розглядають як наукову та політичну категорію. Утім небагатозначне тлумачення вже існуючого державного порядку, відповідно до світогляду прагматизму, набагато полегшує шляхи до побудови майбутньої демократичної країни з сильною духом нацією, що виступає невід'ємною складовою позитивних трансформацій в Україні. Звісно не існує чітко окресленої моделі майбутнього політичного режиму, але дати назву існуючому, складно [36].

Хід демократичних процесів в нашій державі прямо пропорційно залежить від міри активності громадянського суспільства, політичної, економічної та соціальної стабільності, у співвідношенні політичних сил у владі, бо монобільшість – це пряма дорога до автократії. Позаяк, сьогоденна форма демократії нашої країни – це плюралістична модель, якій характерним є представницьке правління, за якою наче і присутнє народовладдя, парламент обирається народом і є уявна відповідальність перед ним, але це все обертається в системі державного управління з присмаком маніпуляції та макіавеллістичних начал. Тож, прагматизм потрібно розглядати не тільки як

політичну форму устрою в країні, а як доктрину, що встановлює та систематизує усі виокремлені знання та факти теорії прагматизму у пряме відношення до практичності використання та застосування їх у житті. Він примножує значення результативності ідей відповідно до їхньої спроможності задовольнити потреби суспільства.

Досліджуючи чимало наукової літератури про те, як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті, дійшли висновку, що новий вид авторитарних лідерів чи як їх ще називають «спін-диктатори», являє собою одне з найскладніших та небезпечних питань сьогодення. Позаяк лідери авторитарних країн, інколи з «псевдо» народовладдям, видаючи себе за демократичних політиків, зловживаючи своєю владою з використання сучасних технологій, вправно керуючи потоками інформації через ЗМІ та Інтернет, створюють пропаганду, поширюють брехливу та викривлену від реальності інформацію, маніпулюють суспільною думкою, тим самим одноособово тримають владу в своїх руках. Переважно це відбувається в державах з демократією низької якості, де країною керує спін-диктатор, який за своєю суттю є безпринципним лідером, тобто «державцем» та макіавеллістом[7, с. 49-50].

Сутність спін-диктатури базується на тому, щоб замаскувати автократію в межах базових демократичних інститутів, які являються фундаментальними чинниками демократичного суспільства. Наше сьогодення транслює багато прикладів авторитарних правителів, які маніпулюють та фальсифікують вибори, блокують опозицію, при цьому вимикаючи систему стримування, змінюють закони та заповнюють суди, правоохоронні органи лояльними людьми. Надважливим і кричущим питанням є те, чи має країна сильні та правильні державні інституції для стримування та опору, що зможе завадити лідерам їх зруйнувати. На нашу думку, основним захистом від руйнування державних інституцій та повної узурпації влади становить активна громадська позиція частини освіченого населення, що зосереджена і проявляється в активній міжнародній комунікації та транслюванні реальної ситуації засобами масової інформації. Не просто так незалежну журналістику неофіційно

охрестили четвертою гілкою влади, що в певних ситуаціях при правильному застосуванні технічних, психологічних прийомів та методів, трансляючи ту чи іншу інформацію, можна повністю змінити погляди громадянського суспільства чи навіть скорегувати напрямки думок. Непорушний опір проінформованих, обізнаних громадян із залученням незалежних журналістів та ЗМІ здатні змінити, відстояти, проінформувати суспільство, забезпечити виконання дотримання норм, законів, задокументувати зловживання зі сторони посадових осіб, зорганізувати політичні чи соціальні рухи, висвітлити проблему та запропонувати в межах закону вирішення їх, скоординувати роботу з міжнародними партнерами [7, с. 51].

Висновки до другого розділу

Зважаючи на психологічні особливості маніпуляцій в контексті ЗМІ, розкрито причини інертності громадянської позиції українців, що зумовлена відсутністю інформаційного імунітету від вірусів і фейків та спричинена прямим впливом на свідомість людей завдяки комплексу соціальних і психологічних маніпулятивних технік, які безпосередньо спрямовані інспірувати суспільству фальшиві ідеали гуманності, пасивності та безумовної відданості.

Ключовим є психоемоційний маніпулятивний вплив на громадянську думку через ЗМІ, який являється різновидом емоційного впливу, що

застосовується для того аби отримати односторонню перемогу з використанням непрямого впливу на індивідів під час спілкування з ними та їх примусу до дії, так і стримати від неї. При цьому методи, техніки та прийоми, що використовуються в цей момент маніпуляторами, повинні бути майстерні, продумані та вправні.

Вивчаючи проблему психологічних особливостей та тонкощів маніпуляцій через ЗМІ, вишукуючи шляхи вирішення їх, нами проаналізовано історичні аспекти розвитку та концепцію масових комунікацій «Спіраль мовчання», яка була запропонована німецькою дослідницею Елізабет Ноель-Нойманн. Опрацювавши, виокремили основні характеристики та фактори, завдяки яким працює цей метод масового впливу на громадськість в наших реаліях сьогодення.

Шляхом транслявання інформації з маніпуляційним змістом та фейками через керовані ЗМІ, працюють спін-диктатори в авторитарних країнах з «псевдо» народовладдям. Так як багато прикладів авторитарних правителів, які маніпулюють та фальсифікують вибори, певним чином вимикають системи стримування, змінюючи закони, та заповнюють усі ланки влади лояльними людьми.

Важливим є факт стримування та опору сильного, розвинутого громадянського суспільства, що здатне завадити таким лідерам руйнувати державний устрій країн.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ МАНІПУЛЯЦІЇ ТА МАКІАВЕЛЛІЗМУ В СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Система психологічних способів, правил та механізмів протидії негативному психологічному впливу маніпуляції та макіавеллізму в суспільстві під час воєнного стану

Інформаційне середовище на сьогоднішній день здобуло колосальну вагу у розв'язанні політичних, економічних та соціальних завдань. Внаслідок цього відбулось зародження нового феномену маніпуляційного впливу, що реалізується через засоби масової комунікації.

Головним інструментом для поширення новин та інформації стали засоби масової комунікації, що безпосередньо мають величезний вплив на громадську думку та свідомість. Маніпуляція свідомістю – це прямий вплив на емоції, психіку та свідомість індивіда з метою зміни погляду, думки та здійснення управління матеріальними і духовними цінностями, а також формування штучних потреб, мотивів та бажань особистості в інтересах організатора маніпулятивного впливу [14, с. 135-139].

Маніпуляційний вплив на свідомість – це утаємничена дія на психіку людини, завдання якої полягає в формуванні думок, їх зміні, заклику до дії чи бездіяльності і певного наміру особи у потрібному напрямку. Саме такий вид впливу якнайкраще втілюється, коли інформація попадає у свідомість через емоції людини, в обхід логіки [3;34, с. 46-49].

Одним із можливих різновидів емоцій є страх, що проявляється в момент загрози соціальному або біологічному буттю індивіда, і зосереджується на самому джерелі чи то уявної, чи то реальної небезпеки. У минулому емоція страху використовувалась з метою змусити особу до чогось, або для зміцнення влади у державі. На сьогодні, почали використовувати нові методи та способи маніпулювання свідомістю задля прояву емоції страху для досягнення різноманітних цілей в інтересах маніпулятора [31, с. 44].

Щоб захистити себе від маніпулювання страхом треба оволодіти цілою системою послідовних дій, що спрямовані на усунення, блокування чи в загальному мінімізацію емоційних проявів, котрі здатні травмувати індивіда. Важливою умовою дієвого захисту від маніпулювання є вчасно обґрунтований та продуманий алгоритм дій, за допомогою якого здійснюється аналіз ситуації

щодо недопущення цього стороннього впливу до себе як адресата навіювання[17, с. 39-43; 31, с. 44].

Кожен може піддатися дезінформації та фейкам. Емоційна маніпуляція(Emotional Manipulation)є однією з найпоширеніших технік транслявання неправдивих відомостей. Якщо помічаєте відверто емоційну новину, що викликає сильні почуття, як наприклад гнів, страх, тривожність, які безпосередньо заважають критичному мисленню, не маючи фактів та конкретики, відсутнє посилання на джерело, то тоді це вказує на ознаку емоційної маніпуляції. Дуже часто ЗМІ, особливо в період воєнного стану, беруть емоційний вислів, поширюють його як новину, що сприймається особами буцімто достовірна інформація[16; 30, с. 210-212;].

Астротурфінг(Astroturfing) – це спеціальне створення ілюзії, що велика група людей «за» або «проти» чогось. Наприклад, були відключення світла і на теренах Інтернету з'явилося купа однакових коментарів «пів країни без електро-харчування», «ми хочемо світла, а не темр'яви», «немає сил терпіти ці пекельні борошна» – насправді ці коментарі писали боти, для них характерна масовість та однаковість, а надважливо аккаунти у них пусті, де відсутня особиста інформація, наповнена лише мемами та картинками. Основною задачею цієї маніпулятивної техніки є поширення мережею великої кількості ідентичних коментарів на певну тему або новину, що узагальнюють думку начебто великої групи людей [25; 40, с. 50-52].

Важливо звернути увагу на поширену форму маніпуляції в Інтернеті – підміна контексту. Підміна контексту (Decontextualization)– це виривання з тексту якоїсь фрази чи фотографії, що створює хибне враження у людей про певну подію чи факт. Для прикладу, дуже часто можна знайти новину про те, що «Сотні тисяч українців щодня тікають за кордон».Новина датована 05.06.2024, а фото під заголовком 2022 року, яке було зроблене на залізничному вокзалі під час масової евакуації людей на початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну. Так, за допомогою програми Діпфейк(deepfake),що є різновидом маніпуляції,при застосуванні якої створюютьсясфальсифіковані

фото-, відео- та аудіоконтент, тексти, можна створити фейкову, позбавлену сенсу новину. Тому, якщо в останній відсутнє посилання на джерело, немає важливої інформації щодо розуміння контексту, то є явні ознаки того, що матеріал відредаговано і вказує на форму маніпуляції в Інтернеті – підміна контексту. Необхідно вміти розрізняти такі маніпуляції, не поширювати фейкові новини і не дозволяти маніпулювати собою та оточуючими [25; 30, с. 210-212; 40, с. 50-52].

На думку О.Д. Бойка, діагностика маніпулятивного впливу формується знаступних стадій:

- виявлення ознак маніпулятивного впливу;
- розпізнання певного набору рис характеру або соціонічного типу маніпулятора, що дає змогу спрогнозувати характер та хід маніпулятивного впливу, який безпосередньо залежить від характерних особливостей маніпулятора:
- визначення ролі (дитина, батько, дорослий), яку вибрав маніпулятор у спілкуванні з об'єктом;
- окреслення об'єктів маніпуляції та з'ясування типів маніпулятивних дій. В той час, коли виявлено ознаки маніпулювання – обирається найкращий спосіб захисту від нього [3].

В психології виділяють три основні типи психологічного захисту, а саме: суспільний – в масштабах усієї спільноти; соціально-груповий в рамках груп і організацій; індивідуально-особистісний [8, с. 26–34].

На першому етапі відбувається регулювання та систематизація інформаційних потоків. Суб'єктами безпеки в даному випадку являються держава і суспільство, що реалізують функції за допомогою своїх інститутів. Друга фаза забезпечується завдяки використанню внутрішніх групових джерел інформації і безпосередньо своєрідних для кожної групи чи організації методів соціальної взаємодії. Суб'єктами психологічної охорони постають першочергово сім'я, релігійні, політичні, соціальні об'єднання, організації й

виробничі структури. Щодо захисту від маніпулювання на індивідуально-особистісному рівні, то він здійснюється певними психологічними механізмами індивіда і може бути як свідомим, так і несвідомим [8, с. 26–34].

Захист від маніпуляцій особи, який є позасвідомим, базується на застосуванні відповідних безпекових механізмів психіки, які гарантують мінімізацію негативних наслідків, що в подальшому можуть травмувати індивіда чи повпливати на його самооцінку. Запобіжні процеси психіки здійснюють свої функції на підсвідомості, при цьому особа не усвідомлює власних цілей, причин та факту превентивної поведінки щодо об'єкта або явища, так як це може призвести до викривлення реальності[3].

Важливим аспектом систематизації свідомого захисту від маніпуляцій становить її вчасне виявлення. Як правило, про те, що були використані маніпулятивні методи та вплив, вказують зміни у взаємодії, тобто присутнє відчуття примусу, можливий силовий тиск, штучне обмеження у часі на прийняття важливого рішення, лімітований перелік обговорюваних тем, їх регулярне повторення. Зазвичай одночасно відбуваються зміни і у поведінці маніпулятора, такі як емоційна неврівноваженість, повторюваність одного і того ж по декілька разів, дивність у діях [3, с. 395-399].

Дієвий психологічний захист від маніпулятивного впливу на свідомість індивіда прямопропорційно залежить від оточення, сформованого інформаційного імунітету та індивідуального ресурсу опору до маніпулятивних факторів [8, с. 26–34].

Дослідники виокремлюють шість базових захисних механізмів, що допоможуть вберегти себе від негативного маніпулювання та макіавеллістичного впливу. До них відносять: відхід; вигнання; блокування; управління; завмирання; ігнорування.

Відхід– розірвання контактів і збільшення відстані, щоб вийти за межі впливу агресора, маніпулятора. Як правило, такий вид захисту можна

прослідкувати під час переривання розмови за слушної обставини чи взагалі при зміні теми, що обговорювалась. Важливим в даному випадку є саме відступ або уникнення контактів з неприємним оточенням.

Вигнання – зменшення сфери впливу, шляхом уникнення маніпулятора та обмеження в контактах з таким індивідом. Найвищим ступенем прояву захисного механізму являє собою усунення агресора. Частіше проявляється в осуді та засудженні агресора за його дії, у звільненні з роботи чи виселенні з дому, в уїдливому зауваженні чи навіть насміханні, що частково може придушити прояви агресії та маніпуляцій.

Блокування – контролювання проявів впливу, запровадження обмежень у вигляді встановлення перешкод на шляху кривдника. Граничний прояв – це повна ізоляція від посягання з боку маніпулятора шляхом активації певних підсистем та станів.

Управління – запровадження контролю над діями, що надходять від маніпулятора, тим самим здійснюючи вплив на кривдника, інакше кажучи, відбувається його підпорядкування. Загальновідомими методами застосування такого виду психологічного захисту є намагання подружитися, підкупити або підбурити до бажаної дії.

Завмирання – полягає в інформаційному ревізуванні щодо суб'єкта, при чому самі відомості спотворюються та перекручуються. Взагалі цей прийом реалізується через приховання почуттів та брехню [17, с. 39-40].

Ігнорування – це блокування маніпулятивної інформації агресора шляхом викривленого сприйняття. Часто-густо проявляється у стереотипізації чи в оманливому транслюванні маніпулятором інформації, зі сторони позитивного наміру і особа може хибно сприйняти це, для прикладу «для мене це кращий варіант». Більше того, усі захисні прийоми об'єднуються між собою у пари і утворюють свій конкретний фронт дії. До першої пари належать відхід – вигнання, що утворюють дистанцію з маніпулятором, до другої

відносяться блокування та управління, керуючи потоками впливу, а третя пара стосується завмирання та ігнорування – напрямую працюючи з каналами інформації [17, с. 39-40].

Для успішного уникнення маніпулятивного впливу та подолання його наслідків, варто дотримуватись кількох правил, а саме:

- визначити чіткі цілі, встановити життєві пріоритети та шляхи їх досягнення, не піддаючись спокусам ззовні у вигляді грошей, статусу чи інших благ через маніпулятивні пропозиції та вплив;
- беззаперечно слідувати своїм життєвим принципам, уникаючи тиску з боку оточення;
- повсякчас аналізувати життєві обставини, критично сприймати будь-яку інформацію, отриману ззовні;
- завжди довіряти самому собі, своєму чуттю;
- якщо хтось намагається вплинути на ваше рішення чи підштовхнути до зміни думки, постійно треба запитати себе: «А чи це справді моє рішення? Це моя особиста думка чи нав'язана?»;
- використовувати свою уяву, розширюватимежі світосприйняття, ламати встановлені стереотипи, які тримають у рамках;
- багато читати літератури, вчитися новому, поповнювати свої знання та вдосконалювати навички, критично оцінювати інформацію із ЗМІ, при цьому постійно аналізувати та піддавати її критиці, формуючи свій інформаційний імунітет;
- не піддаватись паніці та масовій істерії [15, с. 133-143; 39].

Резюмуючи, стверджуємо, що найоптимальнішою профілактикою маніпуляцій та макіавеллізму постає формування у кожного громадянина добре розвинутого критичного мислення, що полягає в усвідомленні, аналізі, самоаналізі, цілеспрямованості та майстерності відстоювати свій погляд, роблячи це з дотриманням моральних норм та загальноприйнятих цінностей,

установок в суспільстві, а також вміння якнайліпше реагувати на критику та сміливо говорити «ні», як собі, так і оточуючим, якщо цього потребує ситуація.

3.2. Соціально-психологічний проєкт «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» як програма подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму

Соціально-психологічний проєкт являє собою створення регіональної інформаційно-аналітичної платформи «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» на базі YouTube каналу із залученням кваліфікованих спеціалістів в сфері психології, зокрема викладачів ВНЗ, журналістики та інших фахівців, які будуть аналізувати усі новини про суспільно значимі події в Україні та світі. Позаяк, на Всесвітньому економічному форумі фахівці з усього світу визнали введення в оману й дезінформацію найбільшими загрозами глобальної стабільності у 2024 році.

Актуальність соціально-психологічного проєкту: У нашій країні інформація поширюється миттєво, але надважливим є вміти розпізнавати та протидіяти інформаційним вірусам. Фактично масові маніпуляції суспільною свідомістю в сучасній Україні постають реальним засобом пом'якшення суспільних суперечностей. Від неконтрольованого та небезпечного впливу маніпуляцій страждають не лише цільові аудиторії засобів масової інформації, а й самі медіа. Підґрунтям для виникнення такого явища як «саморегуляція» в медіа, являє собою безліч питань і проблем, які підлягали обов'язковому вирішенню. Термін «саморегуляції» має на меті встановлення мінімальних правил та принципів етики, доброчесності, достеменності, прав індивіда у повному збереженні редакційної свободи, що транслювати і які концепції та переконання висловлювати. В основі нашого проєкту знаходяться базові принципи, які транслює саморегуляція в медіа просторі, а саме збереження редакційної свободи, доступ аудиторії до ресурсів, підвищення якості медіа та мінімізація втручання з боку держави, що унеможливить встановлення

цензури та допоможе зберегти справжні незалежні ЗМІ. А також існуючі, підходи до вирішення проблеми протидії дезінформації, що полягають у невинному реагуванні на вже поширену неправдиву інформацію і запобіганню її негативному впливу на психологічне здоров'я та створення масового інформаційного імунітету наших громадян в регіоні. Перший підхід являє собою «**дебанкінг**», що полягає у роботі фахівців з різних сфер, які будуть залучатись для спростування неправдивих фактів та тверджень, транслуючи при цьому достовірну інформацію з підтвердженнями та аргументаціями. Другий – функціонує як профілактика зараженню інформаційними вірусами та має назву «**пребанкінг**». Він працює, як запобіжник, підготовлює громадян до майбутніх спроб маніпуляції ще до того, як це відбудеться. Цей прийом передбачає створення коротких відеороликів чи навіть масштабних інформаційних кампаній, які допоможуть людям опанувати вміння виявляти та протистояти маніпулятивним контентам. В роботі це може виглядати так, наприклад аудиторії змальовують взірець типових маніпулятивних технік, при цьому одразу їх роз'яснюють і спростовують, що допоможе сформувати та розвинути критичне мислення, недовіру щодо сумнівної інформації [25;27].

Ідея пребанкінгу являє собою можливість завчасно проінформувати аудиторію про ймовірні спроби маніпулювання інформацією та забезпечити її інструментами і засобами для розпізнавання ілюзорних аргументів та свідчень. У такий спосіб, громадяни стануть більш стійкими до інформаційних вірусів, маніпуляцій та пропаганди в майбутньому.

Важливим є саме регіональна інформаційно-аналітична платформа, так як кожен регіон України має свої певні особливості в сприйнятті та розумінні інформації через призму наявних проблем в конкретному регіоні. Тим самим, фахівці зможуть краще донести інформацію, а модератори під час онлайн трансляцій висвітлити нагальні питання чи зупинитись більш детально на роз'ясненнях та прикладах.

Тип проєкту:

- за масштабом – регіональний;
- за терміном реалізації – середньостроковий;
- за фінансуванням – благодійний, волонтерський;
- за змістом діяльності – соціально-психологічний.

Цільова аудиторія проєкту: дієздатні особи вікової категорії від 20 до 60 років.

Термін реалізації проєкту: грудень 2024 – травень 2025 р.

Мета проєкту: соціально-психологічна та освітня допомога громадянам в основі якої знаходиться ефективне поширення «дебанкінгу» та «пребанкінгу» на інформаційно-аналітичній платформі регіонального рівня, тобто робота на випередження, транслявання спеціалістами правди, розвінчуючи неправдиві твердження та надаючи достовірну інформацію, до того як інформація з маніпулятивним змістом встигне вплинути на громадян нашої країни.

Стратегічне завдання проєкту:

- організувати та провести акції соціально-психологічної підтримки та допомоги громадянам як ефективний інструмент подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму, що ширяться засобами масової інформації;
- сформувані та підвищити у громадян в регіоні стійкий інформаційний імунітет для більш міцного опору до маніпуляцій та методів макіавеллізму, що системно зустрічаються в засобах масової інформації;
- навчити виявляти та розпізнавати основні патерни дезінформації, що починаються з розуміння того, які саме інформаційні віруси та види маніпуляцій можливі;
- опрацювати основні найпоширеніші техніки маніпуляцій, таких як астротурфінг, підміна контексту, емоційні маніпуляції та допомога у блокуванні сприйняття цих інформаційних вірусів за допомогою психологічних тактик;

Очікувані результати реалізації проєкту:

- створення у громадян нашого регіону колективного імунітету до інформаційних вірусів (опірність до маніпуляцій та макіавеллізму, що ширяться засобами масової інформації);
- суттєво зменшиться спричинені онлайн маніпуляціями шкідливі наслідки для психологічного здоров'я громадян в регіоні;
- після переглядів пребанкінгових відео відсоток осіб, які зможуть чітко та коректно визначити маніпулятивні техніки, зросте в середньому на 5%;
- озброїти знаннями й підготувати до онлайн-маніпуляцій, перш ніж особа натрапить на шкідливий контент;
- аудиторія зможе опановувати свої емоції та керувати ними, використовуючи критичне мислення за допомогою психологічних методів, що буде спонукати до аналізу та перевірок озвучених фактів та новин в ЗМІ.

Ресурсне забезпечення проєкту. Залучені до проєкту фахівці: керівник проєкту, викладачі провідних ВНЗ в місті Тернополі, психологи, юристи, журналісти, економісти, соціологи, члени громадянського суспільства, лідери думок, IT спеціаліст, відеооператор.

Матеріальні ресурси: приміщення для проведення прямих ефірів на інформаційно-аналітичній платформі, меблі, комп'ютер, відеотехніка, фліпчарт, канцелярські товари.

Кошторис витрат:

№ п/п	Категорія	Кількість	Сума оплати, у гривнях
1	Оренда приміщення з меблями	6 місяців	21 000
2	Оплата праці відеооператора з власною відеотехнікою	6 місяців	90 000
3	Оплата праці IT спеціаліста з власною комп'ютерною технікою	6 місяців	60 000
4	Реклама в Інтернеті	6 місяців	20 000
5	Канцелярське приладдя (блокноти, ручки, олівці, стікери,	з розрахунку на кожну запрошену	10 000

	папір А4)	особу по 1 шт.	
6	Фліпчарт та маркери до нього	1 шт.	5000
7	Вода	6 пляшок (1 ефір)	5472
	кава	6 чашок (1 ефір)	5760
	чай	6 чашок (1 ефір)	4320
	Всього за 6 місяців з урахуванням 2х ефірів в тиждень:		15552
Всього:			221 552

Етапи впровадження соціально-психологічного проєкту

Підготовчий етап. Створення робочої групи із реалізації проєкту, розподіл обов'язків, узгодження заходів і термінів їх проведення. Окреслення цілей і завдань та способи їх реалізації, пошук потенційних партнерів та спонсорів.

Підібрати групу фахівців шляхом підготовки та направлення листів-запрошень, в яких окреслити актуальність та важливість соціально-психологічного проєкту, чому саме цей проєкт буде затребуваним і як саме конкретний фахівець зможе допомогти людям дотримуватись інформаційної гігієни, тим самим продемонструвати свої вміння.

Визначення змісту роботи та узгодження основних аспектів плану дій для залучення спеціалістів з різних сфер. Формування цільової аудиторії регіональної інформаційно-аналітичної платформи «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» на базі YouTube каналу. Налагодження рекламних роликів через таргетингову рекламу для більшого залучення аудиторії до перегляду каналу.

Основні методи реалізації полягають у аналізі соціологічних опитувань, проведених щодо того, де найбільше українці отримують новини. Впровадження періодичних консультативних зустрічей з робочою групою для аналізу медіа новин, визначення рівня маніпуляційних впливів та які саме

макіавеллістичні методи були використані, визначення стратегії розвінчування фейків та доцільних способів подолання наслідків такого впливу на психологічне здоров'я і формування громадянської позиції людей в регіоні. Також важливим є метод інформування – поширення інформації про платформу, створену на YouTube каналі, через таргетингову рекламу в ЗМІ, рекламу в телеграм каналах, в блогах інфлюенсерів, журналістів і фахівців, які будуть залучатися до трансляцій.

Матеріально-технічний етап. Складання кошторису витрат, підготовка до зйомок і оснащення аудіо- та відео технікою в студії, реєстрація на YouTube та створення інформаційно-аналітичної платформи. Забезпечити розповсюдження відомостей про день та час проведення онлайн трансляції роботи платформи із залученням фахівців з конкретної сфери для більш глибокого та всебічного аналізу новин з метою виявлення маніпуляцій, що спотворюють сприйняття важливої інформації.

Практико-психологічний етап реалізації проєкту. Визначення кола новин, які будуть висвітлені та проаналізовані на першій зустрічі робочої групи під час онлайн трансляції. Окреслення задач координатора проєкту, здійснювати моніторинг запитів, питань та зауважень під час трансляції. Онлайн трансляції зустрічей фахівців та керівника проєкту, що підлягають обов'язковому збереженню на каналі YouTube для цілодобового доступу мешканців регіону, будуть проводитись двічі на тиждень. Для більш глибокого та детального аналізу новин, які турбують громадськість, буде створено офіційна сторінка та електронна поштова скринька керівника проєкту – юриста та психолога Божко Катерини, для того, щоб аудиторія мала зворотній зв'язок зі спеціалістом та могла задавати свої питання, надсилати посилання на інформаційні новини, які викликають громадський осуд та обурення, для можливості залучити на наступну зустріч конкретного фахівця.

Моніторинг та оцінка реалізації проєкту. Моніторинг соціально-психологічного проєкту буде здійснюватись шляхом контролю за своєчасним та

поступним виконанням поставлених завдань і заходів, необхідних для якісного його проведення. Критеріями оцінювання реалізації проєкту будуть:

- кількість переглядів регіональної інформаційно-аналітичної платформи «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» на базі YouTube каналу;
- чисельність людей, які під час роботи платформи приймали активну участь в обговореннях, шляхом висловлення коментарів та запитань;
- число електронних повідомлень від аудиторії після онлайн трансляцій на платформі з пропозиціями та побажаннями розглянути на наступному ефірі конкретну новину або інформацію, що свідчить про їх зацікавленість;
- онлайн анкетування цільової аудиторії проєкту щодо якості результатів розгляду на ефірах маніпулятивних новин, висновків запрошених експертів та користь для опитуваного.

Висновки до проєкту. Впровадження запропонованого соціально-психологічного проєкту постає програмою та ефективним інструментом, що підвищить рівень опірності громадян до маніпуляцій та макіавеллізму, котрі ширяться засобами масової інформації. В той же час, громадяни регіону шляхом отриманих знань за допомогою механізму «пребанкінгу», що працює як запобіжник і не допустить зараженню інформаційними вірусами, вибудують стійку резистентність до фейків, пропаганди та маніпулятивних новин. Це сприятиме становленню сильного, мобілізованого громадянського суспільства зі стійким інформаційним імунітетом, яке буде в змозі тримати в «кайданах» державну владу, як це й повинно бути в справжній демократичній країні.

Висновки до третього розділу

Аналізуючи способи, правила та механізми маніпуляційного впливу на свідомість громадянського суспільства зауважимо, що ЗМІ використовують прихований вплив, наявність якого дуже складно виявити невідготуваному об'єкту маніпуляції. Тож, сама система психологічних технік, прийомів, способів протидії негативному психологічному впливу маніпуляції та

макіавеллізму в соціумі працює лише за сукупністю відповідних безпекових механізмів психіки, які гарантують мінімізацію негативних наслідків.

Вирішальним елементом систематизації свідомого захисту від маніпуляцій становить її вчасне виявлення. Таким чином, розроблений соціально-психологічний проєкт, що спрямований на впровадження новітніх підходів «дебанкінгу» та «пребанкінгу», який працює як запобіжник і не допустить зараженню інформаційними вірусами, вибудовує стійку резистентність до фейків, пропаганди та маніпулятивних новин. Вказаний задум також полягає у швидкому реагуванні на вже поширену неправдиву інформацію і запобіганні її негативному впливі на психологічне здоров'я, що в сукупності створить масовий інформаційний імунітет людей в регіоні.

Лише озброєння відповідними знаннями, системне розвінчення фейків й підготовка громадян до онлайн-маніпуляцій, що ширяться у ЗМІ, суттєво зменшить руйнівну дію на психічне здоров'я осіб, перш ніж вони натраплять на шкідливий контент. Запровадження на регіональному рівні ефективного інструменту, такого як створений проєкт, суттєво підвищить рівень опірності громадян до маніпуляцій та макіавеллізму в суспільстві, особливо під час воєнного стану, де ворог кожного дня застосовує плуралізм інформаційних вірусів.

Вирішальним фактором для створення сильної демократичної країни, тотальне викорінення пропаганди та проявів спін-диктатури є сильне, освічене громадянське суспільство з активною позицією, що має колективний інформаційний імунітет, котре здатне забезпечити участь та контроль в усіх державних процесах і сприятиме підтримці демократії та прав людини.

ВИСНОВКИ

Здійснивши всебічний аналіз історичних аспектів макіавеллізму та маніпуляції як складних соціально-психологічних феноменів, виділивши основні причини формування такої поведінки в індивідів, висновуємо, що ці феномени беруть свій початок задовго до сучасного державотворення, невпинно вдосконалюються та активно застосовуються й сьогодні.

З часом макіавеллізм почали розглядати як суспільну недугу, психологічну хворобу, а також як певну цілісність взаємопов'язаних мотиваційних, когнітивних і поведінкових характеристик темної сторони людини. Натомість, маніпуляція не в усіх випадках несе в собі негативний зміст у відносинах «людина-людина», хоча ці феномени є спорідненими, які відображаються в психосоціальному впливі на людей. Обидва ці явища походять з властивостей людської психології та соціальних взаємодій, і вони – результат бажання контролювати ситуацію, або отримати вигоду від інших.

У різноманітних аспектах життя, психосоціальний вплив використовується для багатьох цілей – як конструктивних, так і деструктивних. Відмінність між маніпуляцією та макіавеллізмом полягає в тому, що перша – це спосіб впливу на інших людей, включаючи психологічні та емоційні техніки, щоб отримати бажаний результат, тоді як макіавеллізм – це система тактик маніпулювання і стратегій, спрямованих на отримання влади та досягнення запланованої мети. Отож, макіавеллізм може бути різновидом маніпуляції, але не всі форми маніпуляції є макіавеллістськими.

Основними причинами формування маніпулятивної поведінки індивіда з проявами макіавеллізму становлять первинні та вторинні чинники соціалізації в суспільстві, що полягають у політичних, економічних та соціокультурних факторах впливу. Утім, фундаментом зародження таких форм поведінки є сім'я, котра всіляко вкорінює маніпулятивні техніки та прийоми у відносинах з оточуючими.

Для окреслення повної картини явищ, надважливим було дослідження основних гендерних та вікових відмінностей у використанні маніпуляції та методів макіавеллізму під час взаємодії. Ті, хто більш схильні до маніпуляцій відзначаються маскулінністю, тобто переважають риси, котрі характерні чоловічому гендеру, а особи, яким притаманно низький рівень макіавеллізму, відображають у поведінці фемінні характеристики. До динамічної характеристики відноситься маніпуляція, яка змінюється залежно від віку особи, а макіавеллізм, починаючи з підліткової стадії та до пізнього юнацтва –

зростає, а пізніше – знижується. Отож, зародження та формування індивідуальної схильності до маніпуляції та макіавеллізму індивіда зумовлює не один якийсь фактор, а сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі оточують людину протягом усього життя, що прослідковується через взаємини, які виникають в сім'ї та в соціумі.

Завдяки дослідженню вдалося з'ясувати основні причини інертності суспільства, що безсумнівно відбувається унаслідок використання маніпулятивних соціальних та психологічних технік, які націлені навіяти штучні ідеали гуманності, хибні ідеї буття, пасивність громадянської позиції, що обернулося катастрофою нашого сьогодення. За допомогою «кишенькових» ЗМІ та вдалого застосуванням концепції «Вікно Овертона», що транслює штучну обстановку, викривлення подій та ідей через маніпуляції психікою, відбувається постійне розмиття граней між реальністю та вигадкою.

Тобто одним з основних механізмів масштабування маніпуляційного впливу в державі на об'єкти маніпуляцій є ЗМІ, що здійснюють керування свідомістю за допомогою маніпуляційних методів, прийомів та пропаганди, який безпосередньо реалізує задуми влади на чітко визначену соціальну групу та на суспільство загалом. Використовуючи ці прийоми та способи впливу, які застосовує ЗМІ, реалізується невербальний, соціально-психологічний та інформаційний тиск на громадян. Інформаційні віруси, якими суспільство «заражається» щодня через ЗМІ та Інтернет ресурси, це вид інформаційної атаки, спрямованої на модернізацію, корекцію думок та поведінки людини, що в будь-якому випадку спричиняє шкоду. Відтак, зараження інформаційними вірусами є несвідомою та вимушеною схильністю особи певного психологічного стану, яке відбувається не через бездіяльність чи пасивні споглядання інформації, що транслює зразок певної поведінки, а за допомогою переносу психічного настрою, який сповнений сильним емоційним зарядом.

Розробляючи соціально-психологічний проєкт на базі YouTube каналу із залученням кваліфікованих спеціалістів, як важливий механізм подолання негативних наслідків маніпуляцій та макіавеллізму, використовувались в його

основі новітні та системні підходи «дебанкінгу», «пребанкінгу», психологічні техніки, прийоми, що здатні допомогти суспільству протидіяти негативному психологічному впливу. Першочергово завданням проєктує створення у громадян регіону колективного імунітету до інформаційних вірусів, що суттєво зменшить шкідливі наслідки для психічного здоров'я, спричинених онлайн маніпуляціями та навчить сприймати інформацію не через призму емоцій, а з огляду на фільтр критичного мислення, що спонукатиме аудиторію аналізувати та перевіряти отримані дані.

Надважливим для суспільства виступає допомога у підвищенні рівня опірності до фейків та пропаганди, що в майбутньому сформує сильне освічене громадянське суспільство з активною позицією, котре являється визначальним захистом від нищення державних інституцій та повної узурпації влади в одних руках, а також завзята і наполеглива громадська діяльність, що проявляється в активній міжнародній комунікації та трансляванні реальної ситуації незалежними засобами масової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бердяєв М. Парадокс брехні. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 20–23.
2. Божко К. Макіавеллізм та маніпуляція як споріднені феномени психосоціального впливу. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри*

ковітальної взаємодії: матеріали II всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених, м. Тернопіль, 30 квіт. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 179–182.

3. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 432 с.

4. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь, 2009. 1736 с.

5. Глазунова С. М. Соціально-психологічний механізм впливу рекламних політичних міфів на мотиваційну сферу виборця. *Наукові статті з соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ, 2003. Вип. 7 (10). с. 224–237.

6. Гребінь Н.В. Чинники схильності особистості до маніпуляції у міжособовій взаємодії: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*, 2015. №1. С. 82–89.

7. Гурієнко С., Трейсман Деніел. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті. Київ. 2023. 432 с.

8. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2015. Вип. № 45. С. 26–34.

9. Коваленко А. Б., Корнєв М.Н. Соціальна психологія. Київ, 2006. 400 с.

10. Лойко В. В. До питання маніпуляції суспільною свідомістю у політичному дискурсі ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57. С. 179–181.

11. Місяць Н. Психологічна природа мовленнєвого маніпулювання. Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Misiats.pdf> (дата звернення 14.06.2024)

12. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ, 2022. 288 с.

13. Новицька, І. В. Вплив «темної тріади» особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування. Психологічні науки. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. Дніпро, 2014. № 1 (7). С. 69–72.
14. Ороховська Л. А. Мас-медіа як складова людської комунікації. *Вісник національного авіаційного університету: Філософія, Культурологія*. Київ, 2011. № 1. С. 135–139.
15. Пелехатий О. М. Соціально-психологічні особливості маніпулятивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу. *Соціальна психологія*. 2005. №6 (14). С. 133–143.
16. Петрик В. М., Гнатюк С. О., Присяжнюк М. М. Теорія та практика сучасного інформаційно-психологічного протиборства: навч. посіб. / за заг. ред. С. О. Гнатюка, В. М. Петрика та О. А. Смірнова. Полтава, 2022. 328 с.
17. Присяжнюк М. М. Психологічний захист від маніпулятивного впливу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: військово-спеціальні науки*. 2010. Вип. 24 – 25. С. 39–43.
18. Різун В. В. Теорія масової комунікації. Журналістика та інформація. Київ. 2008. 240 с.
19. Саймон Дж. В овечій шкурі. Маніпулятор. Виявити та здолати. / за ред. О. В. Телемка. Харків. 2023. 208 с.
20. Сергієнко А. О. Аналіз та сучасне трактування «Макіавеллізму» URL:<http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28505/1/Serhienko.%20Fedchun.pdf>(дата звернення 02.07.2024)
21. Стасюк Т. В. Технології мовного впливу як компонент сучасної комунікації. *Українська мова: науково-теоретичний журнал*. Дніпро, 2010. № 1. С. 82–87.
22. Стаття «Варфоломіївська ніч» URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%80%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BD%D1%96%D1%87(дата звернення 05.07.2024)

31. Туренко О. С. Страх: спроба філософського усвідомлення феномена. Київ, 2006. 216 с.
32. Фурман О.Є. Передумови становлення громадянської відповідальності. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 68–72.
33. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.
34. Чалдині Р. Психологія впливу. Оновлено та доповнено. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 608 с.
35. Чижова О. М. Політичний прагматизм. *Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис: зб.наук. праць*. Серія 22. Випуск № 4. Київ, 2010. С. 67–71.
36. Чижова О. М. Прагматизм як політична категорія та чинник ефективності влади. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Київ, 2011. С. 92. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/731> (дата звернення 05.07.2024)
37. Чижова О. М. Творчо-прагматичні тенденції та особливості прояву макіавеллізму і прагматизму в політичній ситуації України періоду здобуття Незалежності. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб.наук. праць*. Київ, 2007. № 2(20). Ч. 2. С. 85–88.
38. Шевченко Л.І., Ніка О.І., Хом'як О.І., Дем'янюк А.А. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / за ред. Л.І. Шевченка. Київ, 2008. 672 с.
39. Щербина А. М. Соціокультурна регуляція у технологіях масової комунікації: монографія. Київ: Академвидав, 2013. 200 с.
40. Powerful effects-minimal effects: Elisabeth Noelle-Neumann, "The Effect of Media on Media Effects Research, "Journal of Communication, Vol. 33, No.3, 1983. P.157–165.
41. Neill Fitzpatrick. Media Manipulation 2.0: The Impact of Social Media on News, Competition, And Accuracy. Journal of Mass Media and Communications. Canada, 2008. Vol. 4, No.1 P. 45–61. URL:

https://www.researchgate.net/publication/324082963_Media_Manipulation_20_The_Impact_of_Social_Media_on_News_Competition_and_Accuracy(дата звернення 14.08.2024)

42. Samantha Bradshaw, Philip N. Howard, The Global Disinformation Order 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation. 2019. Р. 1–23.
URL: <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>(дата звернення 16.08.2024)

Додаток А

Основні особистісні типи маніпуляторів за Е. Шостромом:

1. Диктатор – перебільшує свою вагу, верховодить, вказує, тобто робить усе, щоб керувати жертвами власного тиску, його різновидами є: Бос, Начальник, Шеф.

2. Ганчірка – це зазвичай протилежність Диктатору, тобто людина, котра формує велику майстерність у співдії з Диктатором, перебільшує власну чутливість; вона вміє забувати, не чути, мовчати, а її різновидами є: Хамелеон, Конформіст, Тупий, Недовірливий, Переляканий типи.

3. Калькулятор – той, хто перебільшує вагомість інших і прагне усіх контролювати, тому постійно обманює, звеличує, всіляко докладає зусиль, з одного боку, змудрувати, з другого – перепроверити людей; його різновиди: Аферист, Гравець у покер, Шантажист.

4. Липучка – це полярна протилежність Калькулятору: особа цього типу перебільшує свою важливість у соціумі, прагне бути предметом турботи, примушує решту працювати за себе: Паразит, Нитік, Постійна Дитина, Людина із гаслом: “Ой, життя не вдалося, і тому ...”.

5. Хуліган – це такий маніпулятивний тип, який постійно перебільшує власну агресивність, недобррозичливість, керує й прагне владарювати з допомогою погроз; його різновиди: Мізантроп, Бандит; Сварлива Баба – як вид жіночого типу, або “Пилка”.

6. Чудовий Хлопець – той, хто гіперболізує свою опіку, любов, “вбиває” добротою; як не парадоксально, проте в окремих випадках зіткнення з ним проблемніше, ніж із Хуліганом, оскільки боротися із Чудовим Хлопцем неможливо; його різновиди: Добродійний Дурноляп та Король.

7. Суддя – завжди гіперболізує свою критичність, ніколи не вірить, звинувачує, з труднощами прощає; його різновиди: Всезнаючий, Звинувачувач, Той, хто примушує визнати провину та ін.

8. Захисник – протилежність Судді: він підкреслює власне потурання до помилок, занадто співчуває іншим і в такий спосіб не дає їм стати самостійними; натомість, щоб зайнятися власними справами, захисник турбується про чужі потреби; його різновиди: Розрадник, Захисник, Помічник тощо [33, с. 90-92].

Додаток Б

Існує чотири моделі маніпулятивних методів взаємодії у суспільстві за Е.

Шостромом:

— енергійний маніпулятор, який управляє іншими за допомогою активних засобів при цьому не проявляючи слабкодухість та займає соціальний

статус – батько чи вчитель, здійснює контроль; домінуюча тактика впливу – зобов'язання;

– маніпулятор пасивного типу, той хто подає себе слабким та обмеженим, грає в гру «собака знизу»; у той час, як енергійний перемагає, а пасивний, отримуючи звиягу, все ж «наче» програє. Завуальовано дає можливість активному маніпулятору вважати і діяти за нього, і тим самим беззаперечно досягти цілі;

– для суперника – життя – це постійні змагання, безупинна дорога програшів та перемог, в якому він боєць: його живить постійна боротьба, а інші – це супротивники; він є змішаним типом енергійного та байдужого (пасивного) маніпуляторів;

– індиферентний маніпулятор воліє бути самотником і це його гасло: «Мені все одно», а методи завжди різні залежно від обставин чи то пасивні, чи активні [33, с.93-94].

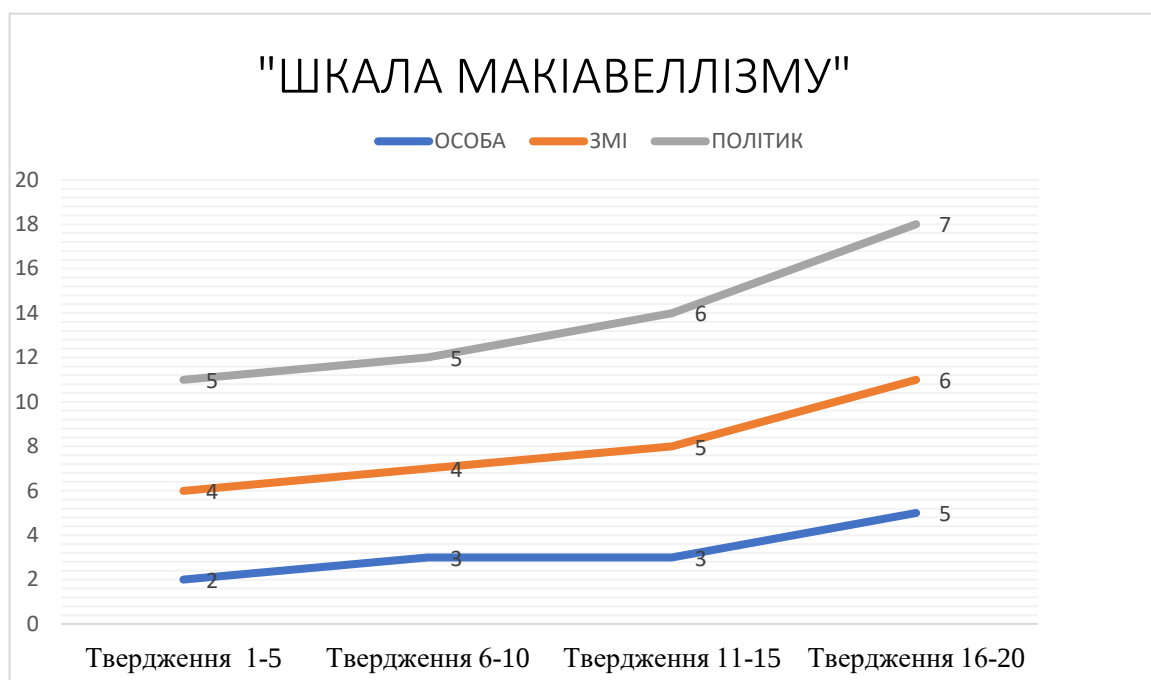

Рис. В.1 Графік «Шкала макіавеллізму» та його тестові показники

0%-20% (0-4 за вертикальною шкалою) низький тестовий показник;

21%-40% (5-8 за вертикальною шкалою) понижений тестовий показник;

41%-60% (9-12 за вертикальною шкалою) середній тестовий показник;

61% - 80% (13-16 за вертикальною шкалою) підвищений тестовий показник;

81%-100% (17-20 за вертикальною шкалою) високий тестовий показник.

Дана таблиця несе виключно інформативний характер та представлена для більш кращого розуміння та сприйняття «МАК» шкали[24].

Рис.Д. 1 «Темна тріада особистісних характеристик»[29]